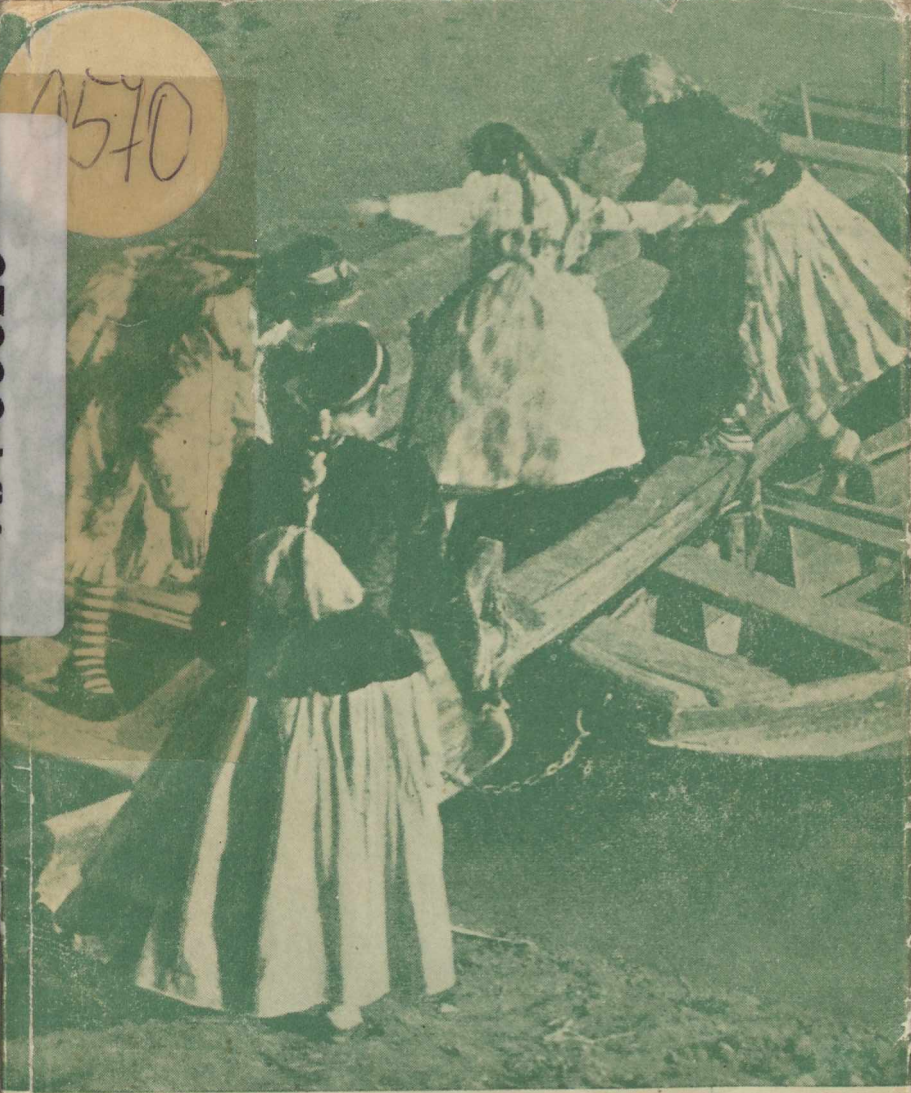

A SZEGEDI NÉPÉLET

A

SZEGEDI NÉPÉLET

2.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000630441

SZEGED MJ. VÁROSI TANÁCS
IDEGENFORGALMI HIVATALÁNAK KIADVÁNYA
SZEGED, 1958

Szerkesztette:
NÉMETH ISTVÁN

BÁLINT SÁNDOR
munkája

Lektorálták:
BÁLINT ALAJOS
és
TARI JÁNOS

- KA -

Szegedi Tanárképző Főiskola
Állóeszközlétár

- Könyv napló 62559 sz. 1971
- Történelmi napló 9570 sz. 1971

A képek Benedek László, Drien Károly, Liebmann
Béla és a Móra Ferenc Múzeum felvételei

A szegedi népelet

Szegednek népe, nemzetem büszkesége

Kossuth

A szegedi nép szülőföldje a Tisza és a Maros összefolyásánál, hatalmas vízvidék közepén terül el. A szabályozás előtt a Tiszának számos ága hálózta be a Várost és közvetlen környékét. Határában a Fehértó mellett sok a kisebb-nagyobb szíkes tó, homoki vadvíz. Esős esztendőkből, vizes évsorozatokban ez mind komoly veszedelemmel, kárral jár együtt. Sok árvíz mosta már el az idők folyamán a Várost. Népeinek szülőföldszeretetén, szívós kitartásán kívül azonban mégis éppen a vízadta gazdasági föltételek, a megélhetés változatos lehetőségei: halászat, vízi közlekedés, kedvező átkelés, különleges iparágak magyarázzák, hogy mindig ugyanott épült ujja.

Maga a Város magasemeletű, kiemelkedő löszháton, a tiszai ártérből kiálló szigetségeken keletkezett. A környezetnek, a szegedi határnak talaja gazdagon tagolt és a mezőgazdasági kultúra (földművelés, kertészkedés, jószágtartás) különleges, sokágú fejlődését teszi lehetővé már a legrégibb idők óta.

Szeged népeletéről, dolgozó népeinek világáról a művelt magyar köztudat, aránylag sokat tud a Város írói, főleg Dugonics, Tömörkény, Móra, Juhász Gyula révén. Magának a néprajzi kutatásnak is szép szegedi hagyományai vannak. Elég csak Dugonics And-

rás, Csaplár Benedek, Kálmány Lajos, Kovács János, Bartók Béla, Cs. Sebestyén Károly és annyi másnak érdemes munkásságára gondolnunk. Szeged városa, a szegedi táj népeletét illetően aránylag a legjobban feltárt magyar vidékek közé tartozik. A tudományos kutatás és művészi, írói kifejezés sokat tett a szegedi népelet megismerése és megörökítése érdekében. Természetesen még sok a tennivaló, a munka most is szakadatlanul folyik.

Ebben a kis munkában nem térhetünk ki a szegedi népelet beható jellemzésére. Inkább a nagy körvonalak, összefüggések bemutatására törekedünk. A részletekről a könyv végén található irodalomból tájékozódhatik az érdeklődő olvasó.

Előljáróban még egyet kell hangsúlyoznunk. Napjaink szakkutatása a néprajzi jelenségeket nem exotikus, furcsa esetekként vizsgálja, hanem beleállítja az egyetemes társadalmi valóságba, mindenütt keresve a szellemi és gazdasági alépítményt is: nem romantikus, hanem reális, hiteles ábrázolásra törekszik.

Egy táj népeletének sajátosságait jelentős arányban, de mégsem kizárólag a parasztság tükrözi. A nép fogalma ennél egyetemesebb és mindazok a dolgozók, termelő osztályok: földműves parasztság, ipari munkás-ság, illetőleg rétegek: kisiparosok, fuvarosok, kisemberek, de a helyi társadalmi fejlődéssel számotvető, a haladó hagyományokra ügyelő, a néphez igazán hű értelmiség is, amelyek, illetőleg akik egy táj emberi és anyagi értékeit, sajátosságait építik, megőrzik, vagy tudatossá teszik és nem a külsőségeit, hanem a lényegét szívlelik meg.

Először a szegedi népelet történeti fejlődése, majd a város gazdasági néprajzának három jellegzetes összetevője: a Tisza világa, a pásztorkodás, a mezőgazdasági élet és a velük kapcsolatos népi iparágak, ezt követőleg a település, ház, otthonkultúra kérdései, táp-

lálkozás és népviselet, végül pedig a népköltészet és néphagyományok kerülnek sorra.

A szegedi népelet múltja

Városunk ősi település. Erről a gazdag régészeti leletek is tanúskodnak. A magyarságnak a Tisza és a Maros összefolyása egyenesen kínálkozott a megtelepedésre. A méneseknek, jószágoknak legelőül a környező füves puszták, halászatra és vízi közlekedésre a folyók, az emberek lakására pedig a közbeeső szigetek szolgáltak.

A mai Szeged magva tulajdonképpen három sziget: az ősi Alszeged, a mai *Alsóváros*, Felszeged, azaz a mai *Felsőváros* és a Vár a Palánkkal, vagyis a mai *Belváros*. A Szeged szó eredete szerint mégsem a sziget szóra megy vissza, mint sokan gyanítják, hanem nyilván a beszögellést jelentő szög szónak -d kicsinyítő változata. Középkori kőpéről, népeletéről tömörségében is kitűnő jellemzést ad az átutazó Bertrandon de la Brocquière burgundi lovag (1433), amely megérdemli, hogy csaknem teljes egészében idézzük: »A Tisza mellett fekvő Szegedre jutottam. Egész hosszú utamban (Nándorfehérvárról jövet) egy patak mellett elterülő két kis berken kívül egyetlen fát sem láttam. A lakósok csupán szalmával, vagy a folyópartokon és a nagyszámban előforduló mocsarakban szedett náddal tüzelnek. Kenyér helyett valami lepényfélét esznek, de ennek sincsenek nagyon bővében. Szeged nyílt nagy város és egyetlen, mintegy mérföldnyi hosszú utcából áll. Környéke mindennemű gabonával megáldott, termékeny szántóföld. Itt igen sok darvat és tűzokot fognak, egész piacot láttam tele e madarakkal, azonban igen tisztátalanul készítik és éppúgy eszik. A Tisza rendkívül sok halat szol-

gáltat, egyetlen folyóban sem láttam olyan nagy halakat. Ugyanitt temérdek szilaj és eladásra szánt lovat láttam, ezeket nagyon jól tudják megfélekezni és megszelídíteni, ez pedig nagyon sajátos látványt nyújt. Mondták nekem, hogy aki három-négyezer lovat óhajtana, e városban találhatna annyit... Szegedről elindulva, egy városba érkeztem. Útam ismét szép síkságon vitt keresztül, hol a lovak vad állatokhoz hasonlóan egészen szabadon élnek, mégpedig egymást éri a sok ménes. Ez az oka, hogy a szegedi piacon annyit láthatni.«

Ebben a korban, vagyis a középkor végén Szeged hazánknak egyik legtekintélyesebb városa. Erejének alapja polgárainak jóléte. Gazdagságát sóhordásból, halászatból, állattenyésztésből, hajózásból és bortermelésből merítette. A szegediek szőlei a Szerémségben voltak. Szeged megszerezte Mátyás királytól a legeltetés jogát a kun pusztákra is, ami föltétlenül a földművelésnek a Város körül való föllendülésével van összefüggésben. Új legelőkre volt szükség. A lakosság gyökeres magyarságára döntő bizonyosság az 1522. évi tizedlajstrom, amelyben még elvétve sem igen fordul idegen név elő.

A XV. századtól kezdve a Város jellegén kun hatások is észlelhetők (kun eredetű nevek, tájszavak). A legnagyobb hatást azonban akkor gyakorolták a kunok a szegedi életformára, amikor később, a hódoltság viszontagságai alatt a szegediek kénytelenek voltak visszatérni a rideg pásztorkodásra, pedig a kunok nomád élete Szeged egykorú kultúrája mellett már korszerűtlenül hatott.

A XVI. század elején Szeged népét gyakran nyomorgatják a törökök, nyugtalanítják a beözönlő délszláv népek, köztük Cserni Jovan seregei, de a kóbor hajdúk is. Sokan elmenekülnek tehát szülővárosukból, Debrecen, Kassa, Nagyszombat sokat befo-

gad közülük. A Felsőtiszán és mellékfolyóin mindennütt találkozunk elmenekült szegedi halászokkal is, akik különösen a gyalom nevezetű hálónak voltak fölülmúlhatatlan mesterei.

Szeged khász birtok volt, azaz közvetlenül a szultánnak adózott, ami viszonylagos védeltséget jelentett. Ennek természetszerű következménye az lett, hogy lakossága felduzzadt, mert a környező helységek népe idemenekült a török hűbéres katonák, a spáhik sanyargatása elől. Egyes régi falunemek: Sörkéd, Fark, Völnek, Százegyháza stb. dülönévként ma is élnek. Kialakul az óriási kiterjedésű szegedi határ, az alföldi városokra annyira jellemző nomád pásztorkodással. A török kultúra szegedi hatására a megfelelő helyeken még utalni fogunk.

A felszabadulás után, főleg a XVIII. század folyamán megindul az idegenek: németek, bunyevácok, szerbek, görögök beözönlése a Palánkba, ugyanakkor a szegedi dohánykertészek kirajzása a Délvidékre, főleg a Bánátba, helyesebben Temesközbe. A városnak korszerű iparra, kereskedelemre, Temesköz földjének pedig parasztlakosságra volt szüksége, ez magyarázza az ellentétes irányú néphullámozást. A XVIII. század látja a szegedi boszorkánypöröket is.

A szegedi barokk világ felépítésében kiváló részük van az újjászülető szegedi céheknek is, amelyeknek tagjai az első időkben leginkább bevándorolt németekből, részben pedig a magyar Felvidékről, a hazai barokk szülőföldjéről kerültek ki. Ezek a mesterek: asztalosok, ácsok, kőművesek, továbbá gombkötők, kékfestők, mézesbábosok és mások a barokk stílus kiérett formáit, a nyugati ízlés organikus elemeit hozták magukkal, amelyek városunk népi házformáira, berendezési és viseleti kultúrájára egyaránt éreztetik hatásukat, de ugyanakkor a helyi társadalom hagyományos ízléséhez is kénytelenek alkalmazkodni. Az

egykorú szegedi barokk iparművészet és a céhesség szakmai hagyományaiból is táplálkozó népies iparágak között világos az összefüggés.

A helyi ízléshagyománynak és a behatoló nyugati barokk stílusdivatnak, céhes formavilágnak párhuzamos fejlődése, de egyben cseréje, kiegyenlítődése is megindul. Kölcsönhatások, technikai átvételek hamarosan mutatkoznak: a helybeli, hagyományos ízlés szerint dolgozó iparágak átveszik, feldolgozzák az idegen stíuselemeket, másfelől pedig az új céhek az idők folyamán alkalmazkodnak a szegedi magyarság, illetőleg a bevándorló, de lassanként beléolvadó lakosság ízléséhez.

A XVIII. század folyamán alakult ki Szegednek részben ma is érzékelhető népi jellege, de ugyanakkor városrészek szerint el is különült. Alsóváros ragaszkodik legtovább az ősi hagyományokhoz. Nemigen keveredik más városrészbeliekkel, kitart a halászat és áلاتenyésztés mellett, csak háziiparral foglalkozik és meghonosítja a paprikát. Felsőváros magyarsága már mind biológiai, mind pedig szellemi értelemben nagyarányú keveredésen megy keresztül. Halászgazdák, hajósok és mesteremberek, hajóácsok, szűcsök, csizmadíák, vízimolnárok és kenyérsütögetők laknak itt. A Palánkban az idegenek: német iparosok, görög, szerb boltosok laknak, akik azonban pár nemzedék múlva beolvadnak a Város magyar népébe. Új városrész Rókus, a máról holnapra élő szegény emberek, céhen kívül rekedt iparosok, kétkézi munkások, vásárlók települése.

A tiszamenti Szeged az Alföldnek és a Délvidéknek a XVIII. század végétől kezdve legelső gazdasági központja volt. A hajózás, szárazföldi fuvarozás révén az ország gazdasági életében is jelentős szerepet játszott. Forradalmi változást okoz Szeged hagyományos életében, népi kultúrájában a Tisza szabályozása, to-

vábbá európai igényű nagyvárossá fejlődése. A Tisza szabályozásával, a gőzhajó és gőzmalom meghonosodásával, a vízenjárók, halászok, hajósok, hajóácsok, vízimolnárok túlnyomó része elveszti kenyerét és más megélhetés után kell nézniök. Feltűnik Szegeden is a kubikosok rendje, akik ugyancsak kiveszik részüket a folyószabályozás, vasútépítés munkájából. Nagyobb arányokban indul meg a tanyákra való kirajzás is, vagyis az addigi puszták, járások feltörése, mezőgazdasági tájjá alakítása. A földművelés terjedésével, a tanyák fokozatos benépesedésével vége szakad a régi pásztoréletnek és a vele sokban összefüggő szegedi betyárvilágnak.

Az 1879. évi árvíz Szeged népéletében is döntő esemény, amelynek hullámai népkultúránknak ugyan sok értékét magukkal sodorták, de el nem pusztíthatták. A szegedi néphagyomány átalakul, változik, de máig eleven.

Vízi élet

Szeged népélete a Tiszától elválaszthatatlan. Beleszólt a Város települési formáiba, meghatározta a munka szegedi módját és lehetőségeit, szüntelenül ihleti a hagyományvilágot és népköltészetet, alakítja az emberi magatartást.

A folyószabályozás előtti Tisza és vízvidéke szeszélyes áradásaival ugyan rettegésben tartotta a népet, de adott neki nádat, gyékényt, fát, vesszőt, szénát, halat, madarat, tojást, biztosítván a primitív népi önellátás, helybenlakás legnélkülözhetetlenebb föltételeit, létszükségeit. Sokszor megvédte az ellenséges támadástól és így lehetővé válhatott a táj magyar életének a török hódoltságot is túlélő folytonossága.

A szegedi lakosság ősi időktől fogva ivásra, főzésre,

mosásra csak a Tisza vizét használta, amely iszapos volt ugyan, de a Város csatornázása előtt kevésbé volt fertőzött.

A tiszavívről általában minden család maga gondoskodott. A Tiszaparton több helyen volt *merígető lúp*, 3—4 szál fenyőből készített alkalmatosság, ahonnan megmerítették a Tiszából a vizes edényeket. A vödöröt, köcsögöt azután az *abronyica*, régi szegedi magyar néven *vállgém* nevezetű vízfordó rúd két kampós végére akasztották és vállon vitték. Később a lakosság szaporodásával és a társadalmi munkamegosztással fokozódó vízszükségletet a szamarasok elégitették ki, akik a tiszavizet számárhúzta lajtokon árusították a Város utcáin.

*

A halászat már ősidőktől fogva virágzott a szegedi tájon. Erről régészeti leletek is tanúskodnak. A dömösi prépostság alapító levele (1138) szerint a Város környékén számos, részben bizonyára mesterségesen elrekesztett halastó volt, amely a bőjti táplálkozásról gondoskodott. IV. Béla Szegednek ajándékozta a *Vártó* nevezetű halastavat, amely nyilván a mai tápai réten terült el. Szeged középkori halbőségéről Brocquière is megemlékezik.

A hódoltság idején számos *halászbokor* (= több halászból álló munkaközösség) elmenekült a Városhól. A Felsőtisza vidékén, Sárospatak környékén telepedtek meg, ahol *gyalmos*, vagy *szegedi halász* néven emlegették őket, mert a *gyalom* nevezetű, hatalmas méretű kerítő hálóval halásztak.

Idehaza, *Mezőnagyszöged* városában is üzték mesterségüket, bár ez ekkoriban csak árnyéka volt a réginek. A defterekben, vagyis török adójegyzékekben olvasunk halféléről, továbbá haltizedről, mellyel egyéb

szolgáltatásokkal egyetemben a töröknek adóztak. Küldött hal-adót a Város a királynak is, amely azonban inkább jelképes volt, ezzel ismerte el a magyar király joghatóságát. Egy 1657. évi nyugtatvány így szól: Mezőszegediek az tavali esztendőbeli hal-adójukat adminisztrálták eképpen: igen apró fogas halat az minemőt ezelőtt sohasem szolgáltatának volt, numero százat. Az 50 öreg pozsár helyett 45 harcsafiát, az négy derék öreg hal helyett 4 harcsát prezentáltak és az mellett 5 pár karmazsin csizmát.

A hódoltság után, 1704-ben akkora volt a Tiszában a halbőség, hogy II. Rákóczi Ferenc, aki akkoriban Szeged várát vívta, emlékirataiban arról írt, hogy a Tiszából »alig lehet meríteni anélkül, hogy halat ne fogjon az ember.«

A XVIII. században egyébként a tiszai halászat a Város javadalmai közé tartozott, amelyet általában haszonbérben értékesített. A bérlőket *fisér*, *halászgazda* néven emlegették, akik a halfölösleget a tiszaparti hasítótanyákon sózott, szárított hallá dolgozták föl. Ebből a szigorú bőjtön élő görögkeleti szerbek és románok felé igen jelentős piacunk volt. Az összegyűjtött halzsírt a tímárok bőrfinomításra használták. A fisereknek kisebb halászközösségek, *halászbokrok* dolgoztak, akik azonban sokszor önálló bérlettel is rendelkeztek. A bárkában összegyűjtött, eladásra szánt halat a *Halpiacon* (a mai Roosewelt téren) árúsították.

A múlt század 60-as éveiben szegedi halászok is résztvesznek a tiszai halászat sajátos módjainak és eszközeinek a Balaton vizén való meghonosításában.

A magyar halászat kutatásának máig legnagyobb mestere, Herman Ottó tiszai anyagának tekintélyes részét Szeged, Tápé, Algyő halászlai között gyűjtötte (1887), amikor még az ősi hagyományokat a folyószabályozás nem feledtette el.

A halászzal kapcsolatban kell megemlékeznünk

a vízi gyűjtögetés, főleg madarászat, pákászat rég letűnt szegedi világáról is.

Valamikor a magyar viselethez elválaszthatatlanul hozzátartozott a darutoll. A tollat hordták a süvegen, sisakon, pajzson, lovon, lóféken, asszonyok ruháján. Kézfogóra, lakodalomra, keresztelőre mindig fölkesztették magukat darutollal. Ez a szokás nyilván még a magyarság ősi totemkultuszában, pogánykori állattiszteletében gyökerezik. A darvakat természetesen nem ölték meg, csak úgy tépték meg a tollukat. A nagy szükséglet kielégítésére a darvászok vállalkoztak. Takáts Sándor kutatásai szerint leghíresebbek voltak közöttük a mezőszegedi darvászok, akik voltaképpen fészekszedők voltak. Kiszedték belőle az öregek elhullajtott tollát és a fiókákat. A kicsinyeket azután fölnevelték és magukhoz édesgették. A darutoll egyébként adószámba is ment. Így Nagykőrös városa évente sok darutollat szolgáltatott a töröknek adó és ajándék fejében, amelyet szegediektől drága pénzen vásárolt. Egy-egy szép szál darutollért olykor 1 forintot is fizettek, ugyanakkor, amikor egy borjas tehén nem került 10 forintnál föbbe.

A múlt században e darvászok, madarászok utódait szegedi ősünk *pákász*, *nádlaci* néven emlegették. Ismerték a folyó világát, az ingoványok, lápok úvesztőit. Rejtegették a betyárokat, katonafogdosás elől bújdosó legényeket. Ők szedték a táplálékul szolgáló csíkot, sulymot, madártójt, orvosi füveket, piócát, tűzcsiholáshoz való gyékénytaplót. Vadásztak a madarakra is. Főleg a daru-, kócsagtollért szép pénzt kaptak.

A régi Szegeden egyébként a gödény, másként pelikán tollsöprűit a gazdasszonyok, felsővárosi kenyérsütögetők különösen kedvelték. Az asztali lisztmaradványokat söpörték vele össze. Zsákszerű állából dohánzacsó készült. Nagy csőrét halászkunyhók ajta-

jára, csónak orrára szögezték. Ennek oltalmazó jelentősége volt, mert a pelikán ősrégi Krisztus-jelkép. A saslábból formált gyertyatartó sok régi szegedi családnál előfordult. Látni lehetett kapukra szögezett saszárnyakat is.

Jellemző a Város egykori madárbőségére, a fogyasztás gyakori voltára, hogy meg is unták. A cseléd felmondta a szolgálatot, ha untalan madárhússal traktálták. A koldusok alamizsnául sokszor kaptak egész vadkacsát, sneffet. Az ilyen házat már el is kerültek, mert beteltek az evésével. A vízimadárból készült helybeli ételkülönlegességeket különben a régi szegedi szakácskönyvek írják le.

Madarászatról a régi értelemben már alig-alig lehet szó, de a szegedi társadalmat egyetemesen jellemző *galambászkodás* nyilván ennek az ősi foglalkozásnak időtöltéssé vált hagyománya. A galambászok elsősorban sportszenvedély, a galambfalka levegőbehajtásával járó izgalmak miatt.

*

A tiszai foglalkozásokhoz tartozik a *gyékényszövés*, *kosárfonás* is.

Mint tudjuk, a gyékényszövés Tápén történik. Már a török hódoltság idején is virágzik. Régebben leterítve fekvőhelyül használták, de ettek is a gyékényen. Hosszú időközön keresztül a mai ponyva szerepét is betöltötte, tehát fuvarosok, vásároló iparosok használták. A modern életben a kertészetben talál kiterjedt alkalmazásra (bolgár-gyékény, haszura). A gyékényszatyor legújabbán a városi társadalomban is hódít. A tápai gyékényszövő formák és technikák jelentős hatással voltak a hansági (bősárkányi) és részben a sárréti gyékényiparra is. A hagyomány halhatlan szívósságát bizonyítja, hogy a Tisza szabályozá-

sával a Szegedet és Tápét környező hatalmas gyékényrétek már szinte egy százada teljesen eltűntek, a tápai gyékénykultúra azonban változatlanul virágzik. A nyersanyagot messze tájakról, így az első világháború előtt az alibunári mocsárból, manapság többek között a Balaton vidékéről vasúton szállítják Tápéra, miután ott a helyszínen tápaiak szakszerűen kitermelték.

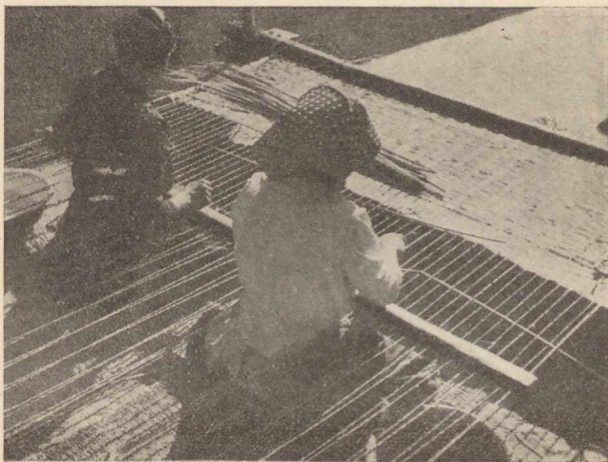
A kosárfonás, kaskötés anyagát a Tisza *sumár* néven emlegetett füzeseiből szerzi be népünk. Hagyományos téli foglalkozásból részben már önálló iparaggá, vakok mesterségévé fejlődött. A szokott tárgyakkal fonása mellett főleg különleges kosarak, *garabolyok* készítésével a tanyai gyümölcskultúrának és a városzéli kertészkedésnek kaskötőink nagy segítségére vannak. Sajátosnak tekinthető még a *kocsicserény* (= a koci oldalait borító vesszőlap) készítése is.

*

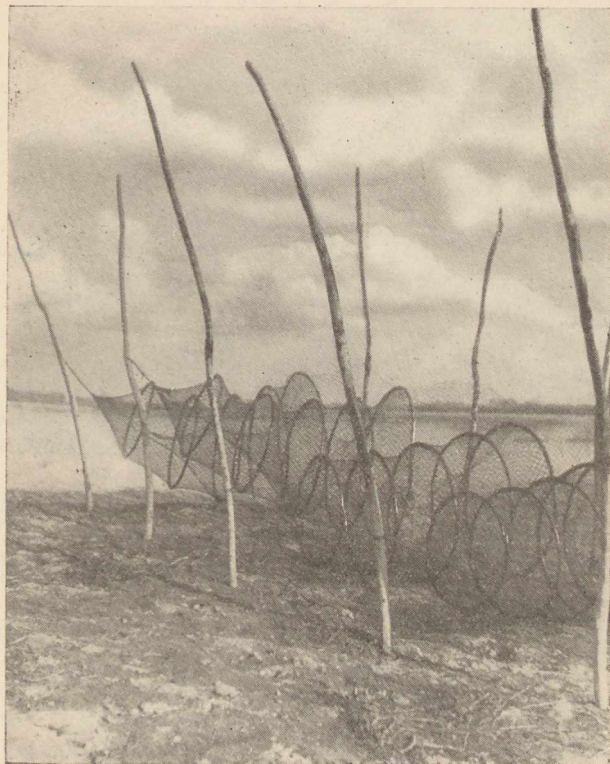
A Tisza azonban nemcsak a helyi önellátásban jelentős, hanem már az Árpádkortól fogva nevezetes víziút, amelynek éppen Szeged a csomópontja.

A szegedi hajóközlekedés első biztos nyoma II. András aranybullájának ama helye, amely a szegedi sószállításról, raktárakról emlékezik meg. Az erdélyi érccel való vízi kapcsolatot bizonyítják azok a halvány adatok, amelyek Károly Róbert idejében szegedi pénzverő műhelyről, később pedig nagyjelentőségű szegedi ötvösségről szólnak.

A szegedi Tisza már a középkorban a sószállításról nevezetes. Ennek tanulságos emlékezetét az 1522. évi tizedlajstrom nevei is megőrizték: *Csellér* (=sóhajós), *Hajós*, *Terhes*, *Sós*, *Kormányos*. Ehhez járul még a faúsztatás, továbbá a szerémségi boroknak az ország északi részébe, továbbá Lengyelországba közvetítése.

Tápai gyékényszövés

Száradó varsák

A Tisza a Hunyadiak idejében hadiúttá is válik. A Nándorfehérvárat fölmentő, leginkább Szegeden gyülekező sereg nagyrészt szegedi sajkások hajózták le, de maguk a szegedi vízenjárók is jeles számmal vettek részt a küzdelemben.

A török hódoltság tiszai közlekedésére nézve kevés adattal rendelkezünk. Megújul azonban a forgalom a XVIII. században. Virágkora a múlt század eleje, amikor a Város a Délvidéknek legfontosabb mezőgazdasági, gabona- és dohánykereskedelmi gócpontja.

A régi, lóval vontatott gabonaszállító fahajókat, másként *bőgőshajókat* (orruknaŕ nagybőgőszerű díszes végződése miatt) szegedi hajóácsok, másnéven *superok* készítették. Egy régi följegyzés szerint Szegeden »a legerősebb, legnagyobb és legszebb Tiszai és Dunai Kereskedő Hajók, Győri, Komáromi, Mosoni, s Horvátországi nagy Kereskedők által, sőt a m. kir. kamara számára is mind kemény, mind lágy fából készíttetnek, mellyeknek alkotó mesterei ide való születésű Magyar úgynevezett Faragók, a kik noha sem a rajzolást nem tanulják, sem az írást közönségesen nem esmérik, mégis úgy alkalmatossabb és legarányosabb Hajókat készítenek.« A szegedi superok kivételes hírüket a XIX. század végéig megtartották. Foglalkoztak vízimalmok építésével is.

A hajók vontatását egyideig a szegedi várnak ama rabjai végezték, akiknek halálbüntetését kegyelemből erre a kényszermunkára változtatták. Ezeknek a raboknak *lajmás* volt a helyi neve. Általános volt azonban a lóval való vontatás, amelynek munkáját hosszú időközön át szegénysorsú deszki szerb gazdák látták el a szegediek mellett.

Hajósaink a Tiszán Szegedtől Szolnokig és amikor a vízállás megengedte, Tokajig, a Maroson Nagylakig, néha Aradig, a Körösön Gyomáig hajóztak. A gabonaszállítást a Tisza, Duna, Szávan át Sziszekig, Károly-

városig, a Dunán Pestig, Győrig, néha Bécsig, sőt Regensburgig bonyolították le. Ellenkező irányban sokszor a Fekete-tengerig hajóztak. Visszajövet Piskén mészkövet rakodtak, amelyet idehaza égettek ki. Szobról kövezőanyagot hoztak. A Szávát járó hajók sóterhüket lerakva, a horvát erdők kitűnő cserfájával tértek haza, amelyre a cserző tímároknak, szűcsöknek volt szükségük. Nem feledkeztek meg azonban a tengerentúli fűszerekről sem.

A tiszai vízimolnárság nyilván már a középkorban virágzott, adatokkal azonban csak a hódoltságtól kezdve rendelkezünk. A helyi gabonakereskedelem nagyra fejlesztette a szakmát. A múlt század derekán még 70 vízimalom örölt a Város alatt, főleg a felsővárosi Sárgánál, Alsóvároson meg a Boszorkányszigetnél. A gőzmalom elterjedése után századunk elejéig paprikaórlással foglalkoztak.

*

A Tisza a századok folyamán sokszor elárasztotta a Várost. A polgári kötelességek közé tartozott a várerősítés és az árvízvédelemben való tevékeny részvétel. A múlt század szabályozási munkálatai, különösen pedig az 1879. évi árvízkatasztrófa nagyszabású földmunkálatokat tettek idehaza is szükségessé. Ez magyarázza azután a nagyhírű szegedi talicskás mesterség kibontakozását, a *kubikos talicska* alkalmas formájának megteremtését is, amelyet a szakma világában országshírére *szegedi kubikos talicska* néven emlegetnek. A helybeli kubikosok legnagyobb része Móravárosból, a régi Szeged legszegényebb negyedéből került ki. A környéken Algyó, Dorozsma, Ószentiván adta a legtöbb kubikost, akik — főleg a dorozsmaiak — olykor téglagyárakba vályogvetésre is szerte az országba elszegődtek.

Érdekességként megemlítjük, hogy a Víz után Szeged feltöltésében, a körtöltés összehordásában nemcsak talicskás magyar kubikosok, hanem *kordés digó* néven emlegetett lombardiai olaszok is munkálkodtak.

A kubikolásnak sajátos tiszai módja a *homokhordás*, amelynek régebbi múltjáról semmiféle adattal nem rendelkezünk. Kibontakozását nyilván a Vízet közvetlenül követő időkre kell tennünk, amikor Szeged modern várossá épült. A régi világra annyira jellemző sárépítkezés nem szűnik ugyan meg, de erősen háttérbe szorul a kővel szemben, amelynek nélkülözhetetlen ragasztó és vakoló anyaga a homok. Vegyük még ehhez a Város kertkultúráját, melyhez a fővenyhomok nélkülözhetetlen.

A homokhordás a századforduló táján még igen nehézkes volt és a vontató hajózás régi szegedi hagyományaiból, technikájából sokat megőrzött. Legújabb időkben a homokoshajót már motorral vontatják. Azelőtt a marosi, apátfalvi zátonyokról talicskával hordták meg a hajót, most kotróhajó segítségével rakják tele. Sokszor egy hétnél tovább is odavoltak, amíg a Maros közeli részeiről hazaérkeztek. Manapság már a kirakodás egyrészét is gépesítették, ami a munkát igen megkönnyíti, de a talicskázást mégsem teszi fölöslegessé.

*

Itt a vízi élettel kapcsolatban emlékezhetünk meg egyik klasszikussá vált helyi iparágunkról, a kenderiparról. Bár a zsinagnak, kötélnek a szegedi táj szárazföldi fuvarozásában, továbbá a dohány- és paprikafűzésben is nagy a jelentősége, naggyá fejlődését mégis a tiszai élet (hálóanyag, halfűzés, hajókötél, zsák) magyarázza. Egy régi szegedi kötélverő mester, *Bakai Nándor* műhelyéből bontakozott ki a szegedi, később

pedig az újszegedi kendergyár, napjainkban pedig a textilkombinát, amelyeknek a világpiacon is elismert híruk van.

A *vízenjárók* világát Tömörkény István művészi hitelességgel örökítette meg.

Pásztorélet, állattenyésztés

A középkor szegedi állattenyésztésének, főleg a ló-tartásnak virágzására már Bertrandon de la Brocquière utalt. A lónevelést nyilván a hajóvontatás, szekerezés is szükségessé tette. A Duna—Tisza között a már akkor *homok néven* emlegetett pusztaságon több királyunk, így Mátyás király, a kunokéval egyenlő legeltetési jogokat biztosít a Város polgárságának.

A török hódoltság elején számos szegedi *tőzsér*, vagyis marhakereskedő Nagyszombatba menekül és részt vesz az alföldi marha nyugati exportjának irányításában. Ebben még nyilván régebbi kereskedői hagyomány is érvényesült. Magának a Város megmaradt népének legfőbb foglalkozásává a török időkben az állattenyésztés vált. Az elnéptelenedett területeken szinte az egyetlen lehetséges életforma volt a nomád, pusztai pásztorkodás. Szegediek jószágai legeltek a Kiskunság jórészén, olykor elérték a Dunáig is. A marhát külföldi piacokon, de a katonaság számára is jól lehetett értékesíteni. Virágzik a juhászat is, ahol török, illetőleg balkáni hatással is számolnunk kell.

Szegeden az állattenyésztést, továbbá a hajtást és eladást a mészáros céh tartotta kezében, amely a török kedvezéséből a Városban autonóm testületet alkotott és külön bírója volt. Ez sok vitára adott alkalmat. A mészárosokat egyébként »törökkel bélelt« embereknek tartották, mert ők látták el a postaszolgálatot Buda, Eger, Temesvár, Belgrád között. Ők voltak

a futárok és a seregek kalauzai. Érdekes, hogy egy török tanúsítvány (1579) szerint a szegedi mészárosok már »a régi királyok idejében is« végeztek postai szolgálatot. A hatalmas jószágtenyésztéssel kapcsolatban megemlítjük, hogy szállások meglétére már a hódoltság idejéből vannak adataink, amelyek azonban eleinte csak bérleményfélék voltak.

A földközösség ősi hagyományai értelmében a pusztákon minden szegedi polgárnak legeltetési joga volt. A XVIII. századtól kezdve bővebb adatokkal rendelkezünk a *kezes* és *rideg* pásztorkodásról. A kezes jószág télire fődél alá került, a rideg marha a pusztai ég alatt telelt. A számadók gondjaira bízott jószágot rováásra vették, vagyis számukat fára vésték. Ilyen *rovásfák* a múzeumban láthatók. A barom pusztai *föltekintése* Cserzy Mihály (Homok) öregek hagyományaiból merített leírása szerint szürkülő hajnalban történt. Ilyenkor a gulyák, nyájak az éjszakai legelés után már egyrakáson fekszenek és így könnyebb volt a számlálás. A számláló egyenként olvasta a jószágot és minden száznál átadta a szót a *száz*as néven emlegetett társának, aki csak erre ügyelt és a százas számokat tartotta a fejében.

Ami a juhászatot illeti, a XVIII. század folyamán a finomszőrű *bürgejuh* (merino) meghonosításából a szegedi juhászok derekasan kiveszik a részüket. Juhászaink patrónusának, Szent Dömötörnek, egyúttal a palánki templom védőszentjének búcsúnapja (okt. 26) a barokk Városnak egyik nagy, látványos ünnepe volt.

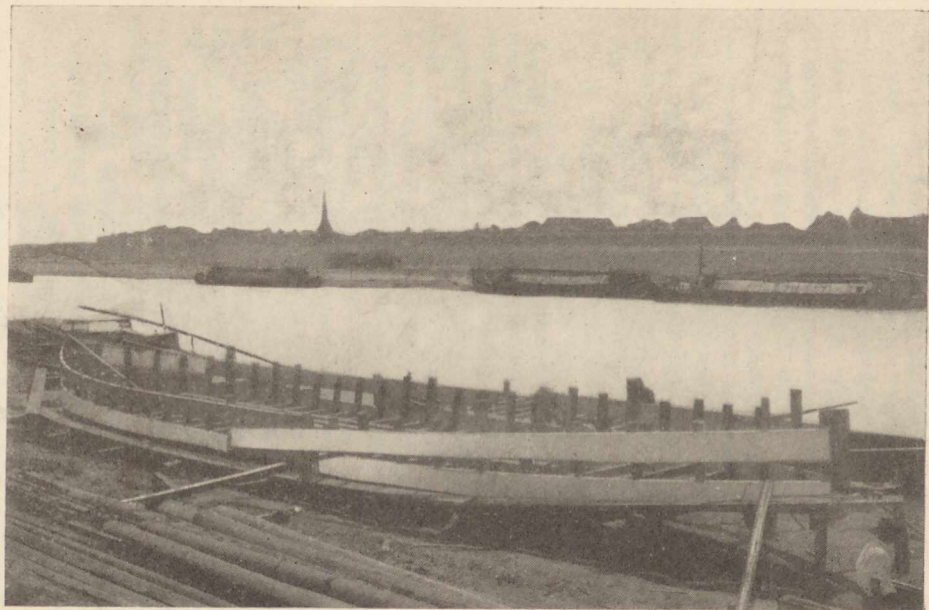
A régi szegedi pásztorok, főleg a szilajok, ridegek világával függött össze a *betyárélet* is, amelynek egykor Európaszerte emlegetett főalakja, szinte szimbóluma az Alsóvároson született *Rózsa*, népiesen *Rúzsza Sándor* (1815–1878) volt, akinek a máig eleven népemlékezet, továbbá a ponyvahistóriák sokasága mellett

többek között Jókai, Tömörkény, Krúdy, Móra, Móricz Zsigmond is megörökitette az alakját.

A *betyár* török eredetű, alföldi szó és eredeti jelentése szolgálat nélkül lézengő, fiatal pásztorlegény volt. A szegénysorsú bojtár, illetőleg a felelősség fokozatosságánál fogva a jómódú számadó felelt a kezére bízott jószágért. Ha nem tudtak elszámolni, akkor a kárt a maguk szintén ott legelő néhány marhájából, lovából kellett kiegyenlíteniök. Hogy ez ne következék be, idegenből lopott jószággal pótolták. Ez sokszor kiderült és a pásztor vagy rabláncra jutott, vagy pedig *futóbetyár*, *szegénylegény*, *bújdosó* lett belőle. E szigorú felelősségrevonással nemcsak kalandos természetű fiatalokat, hanem sokszor jóra való, meglett embereket is arra kényszerített a régi rendi világ, hogy betyárok legyenek. Aki nem akart, nem tudott az egykorú feudális társadalmi keretekbe beilleszkedni, annak szinte szükségszerűen ez a társadalmi száműzetés jutott osztályrészül. A szegénylegények már a kuruc időkben, majd a múlt században, főleg az abszolutizmus idején hibáik és bűneik ellenére is szinte a nemzeti ellenállás paraszti hőseinek számítottak. Kétségtelen az is, hogy itt egy hanyatló, kötetlen életformának pusztulásáról is szó van, mert ennek a nomád világnak szükségszerűen el kellett buknia a múlt században bontakozó technikai civilizációval és a modern állam szervezett közrendjével szemben.

*

Az állattenyésztésből élő szegedi iparágak közül legrégibb, még középkori adataink a szűcs és tímár mesterségről vannak. A bőrművesség a hódoltság folyamán is megtartja régi jelentőségét, sőt a törökök révén finomabb, keleti technikákkal: a fehérbőr, szaty-

Hajóépítés

tyán, kordován, karmazsin feldolgozásával is gazdagodik. Felsővárosnak máig *Tabán* néven ismert tiszparti része nyilván még a török tímárok telepének emlékeztétét őrzi. Ebbe a korszakba nyúlik vissza a híres szegedi papucsos mesterség kibontakozása is. A papucs tudvalevőleg török hagyaték hazánkban, de főleg Városunkban.

A XVIII. században a céhesség ujjászületésével és a nyugati barokk ízlés behatolásával kibontakozik a magyartímár, magyarszűcs, magyarvarga, illetőleg a némettímár, németszűcs, továbbá a magyar csizmadia, bocskoros, papucsos, illetőleg a németjellegű cipésmesterség. A Város ősi bőrípári kultúrájából nőtt ki két modern bőr- és cipőgyárunk.

A XVIII. század folyamán kibontakozó Rókus városrész a katonai helyőrséggel rendelkező, fogyasztó társadalmi elemekkel folyton gyarapodó Szeged húsellátásáról gondoskodik. Kialakul a rókusi *cincárság*, vagyis birkavágó mesterség, amelynek esetleg török előzményei is voltak. A Rókuson, tréfásan Kukorica városban először feltűnő kukoricatermelés nyomában a disznóhíztlalás is általánossá válik, amely egyrészt a kubikosok nagyarányú szalonnaszükségletéről is gondoskodik, másrészt pedig a múlt század közepén a *szalámigyártást* teszi lehetővé. Mint ismeretes, a szalámi a Városnak egyik világmárkája. Mindebből világosan az is következik, hogy a hulladékoknak a közeli Fehértó széksójával történő kifőzéséből Rókuson készül a múlt században országoshírű szegedi szappan.

A régi szegedi állattenyésztés gazdag világával függ össze a *fésűs* mesterség egykori virágzása is.

Mezőgazdasági élet

Szeged mezőgazdasági életéről szóló legrégebbi följegyzett adataink Bertrandon de la Brocquière útinap-

lójából származnak, amely megdicséri a szegedi szántóföldek gondos művelését. Számos szegedi polgárnak szőleje van a középkori Magyarországon leghíresebb borvidéken, a Szeremsgben. Egyébként a szeremi és baranyai borokat elsősorban szegediek szállítják Lengyelország felé.

A hódoltságkorabeli földművelés elsősorban csak a helyi önellátás kiegészítésére törekedett. Sajnos, alig tudunk valamit a kertészet egykorú, biztosra vehető virágzásáról. A török kertkultúra ugyanis nagy hatással lehetett a tanulékony szegedi népre. A *bosztán* török eredetű szegedi, délvidéki tájszó — amely gondosan megművelt konyhakertet, elkerített palántágyat, dinnyeföldet jelent — elárulja a törökség ez irányú hatását. Hogy ez a befolyás jelentékeny lehetett, az is mutatja, hogy a Balkán felől, török közvetítéssel honosodott meg és fejlődött népünk rátermettségéből naggyá a szegedi *dohány*-, később pedig a *paprikakultúra*.

A XVIII. század első felében kezd a szegedi dohánytermelés ismertté válni, később pedig országos jelentőségre emelkedni. Kialakulásának körülményei homályosak, de tény az, hogy mintegy 1750—1850 között Szeged a délvidéki dohánykultúra középpontja. A dohánykertészek, szegedi *gányók* temesközi volt kamarabirtokokon 50-nél több falut alapítanak, illetőleg népesítenek be. Maga a Város a Sina, Monaszterly, Wodianer család révén a kereskedelmet is irányítja. Egyik különleges fajtának máig *szögedi rúzsadohány* a neve.

A másik szegedi kertészeti különlegesség a *paprika*, amelyről első helyi adataink a XVIII. század derekáról vannak. A paprikát a maláriával, népiesen hideg-leléssel sűrűn fertőzött szegedi vízvidéken először lázcsillapító orvossággul élték, később fűszerül kezdik használni. Országos elterjedését a Napóleon kontinen-

tális zárlatával jelentkező fűszerhiány, majd a XIX. század kolerajárványai mozdítják elő. Az első világháború idején a központi hatalmak országaiban, tehát Középeurópában borspótlóként, konzerváló szerként terjed el. Az első világháború után fejlődik világmarkává. Egy külföldi vélemény szerint Szegedet a paprika helyezte Földünk térképére.

A paprika művelését nagymértékben előmozdította Alsóváros és a belőle kisarjadt Alsótanya kisparaszt népének a dohánytermelés közben szerzett kivételes szakmai készsége.

A múlt század 70-es éveiben áttelepült, leginkább alsóvárosi szegényparasztok munkálják meg. Újszegeden a Maros árterületét, amelybe később az egyébként szintén alsóvárosi eredetű szőregiek is bekapcsolódnak. Pár évtized alatt bontakozik ki és emelkedik középeurópai rangra e kis, de szegedi mivoltában annyira jellemző tájnak faiskolakultúrája, virág-, cseresznye-, földieper- és primörkertészete 1–2 holdas, vagy ennél is kisebb bérleteken. Hasonló folyamat ment végbe a Várost közvetlenül környező kertségekben (Ballagító, Hattyas, Bodom, Tompa, Tarján, Baktó) is. Ebben a munkában, nemes passzióban osztozik a szegedi társadalom minden rétege: napszámos, gyári munkás, egyetemi tanár.

*

Szeged mezőgazdaságának klasszikus teljesítménye a futóhomok meghódítása, a puszta benépesítése, az ország legfejlettebb tanyavilágának megteremtése.

A szegedi nép szaporodásával, a modern közigazgatási élet kialakulásával, az értékesítés meggazdagodott lehetőségével (vasút) a hatalmas legelők, járások fenntartása időszerűtlenné, tarthatatlanná válik. E fölismerés nyomán a múlt század második felében megszületik a modern tanyai földműves civilizáció.

Paprikahasítók

Paprikaárusítás a Széchenyi téren régebben

A Város Vedres István buzgólkodására a talajbiztonság érdekében már a XIX. század első felében gondoskodik a homoki erdőségek telepítéséről. Szeged példáját más városok (Szabadka, Kecskemét, Nyíregyháza stb.) is követik. A futóhomok megkötése érdekében végzett kezdeményező munka hatásaiban nemzeti jelentőségűvé válik.

Ugyanebben az időben, tehát a múlt század legelejétől kezdve egyes jobbmódú városi polgárcsaládok, sokszor egész nemzetségek a homokon szórványosan szőlőt kezdenek telepíteni. Ilyenek Ábrahámhögy, Baloghögy, Batancshögy, Börcsökhögy, Kószóhögy, Savanyahögy és még igen sok más. Ezek a szőlők eleinte a Város közelében, így Feketeszl, Domaszék, Zákány, Nagyszéksós, Szatymaz, Oszeszék területén kezdenek virágozni. Itt veti meg lábát a szőlőtelepítés úttörése után a Városból a múlt század derekán kivándorló nép első nemzedéke, amely már földműveléssel, tanyai gazdálkodással foglalkozik. Ezek még örököföldek, vagyis családi tulajdonok. A külsőbb részen, a járásokon még a legeltetés járja. Ez ekkor még a pásztorok, betyárok, perzekútorok birodalma.

1854-ben a Város részben a folyton növekvő mezőgazdasági konjunktúrának engedve, részben pedig a városi túlnépesedés szociális problémáinak leküzdésére 12 ezer hold járásföldet, legelőt kisbérletek formájában felparcelláz (ez többek között a mai Mórahalom és környéke). Ide a már tanyán élők második nemzedéke települt tovább, de a Városból is igen sokan kivándorolnak, mert a hagyományos tiszai élet már a szabályozás, gőzhajózás, modern malomipar következtében nem tudja őket a régi tömegben eltartani. Ezek már leginkább a szegényparasztok társadalmi kategóriájába tartoznak.

A századforduló ennek a tanyai emigrációnak utolsó szakasza, amikor a szegedi határ legnyugatibb, leg-

távolabbi részein (Átokháza, Csorva, Ásotthalom, Csöngöle, továbbá Üttömös, Pusztamérges) is megszűnnek a járások és itt is elkezdődik a földműves civilizáció.

Ezt a munkát tanyai népünk harmadik nemzedéke végzi el igen nehéz emberi körülmények között. Nagy társadalmi elhagyatottsága, szegénysége ellenére is hősiess, alkotó munkát végez. Századunkban még a halasi, majsai, félegyházi homok tekintélyes részét (Szank, Tázlár, Harkakötöny, Soltvadkert, Csólyospálos stb.) is az áttelepült szegedi kisparaszt nép művelte termővé.

A tanyabirtokot kezdetben a Városból művelik, legfőljebb fogadott szegény ember, *tanyás*, *kapás* lakik és dolgozik állandóan benne. A tanyai élet ideiglenessége, a gazdálkodás kétlakisága akkor szűnik meg, amikor a tanyai gazda, bérlő szőlőtelepítésre szánja el magát. A szőlő, gyümölcs termelése a helybenlakást, egyúttal a belterjes tanyai gazdálkodás kezdetét is jelenti. Tudjuk, hogy a szőlő és gyümölcs csak több esztendő múlva válik hasznossá, közben azonban nagyon is megkívánja a gondos művelést. A kitartó munka eredménye, hogy ma már a szatymazi, domaszéki, üllési, pusztamérgesi, soltvadkerti borok országszerte kedveltek és az ősi magyar borvidékek színvonalával vetekednek.

A szegedi határ (141 ezer hold) felerésze holtkézi birtok volt, Szeged szabad királyi város volt a birtokosa. *A város földje* kisbérletekben került megművelésre, amelynek csak egyetlen méltányos mozzanata volt: hosszabb időre, 25 évre adták ki és örökölni is lehetett. Ez a család számára érdemessé tette a beruházásokat, de nem szüntethette meg az ideiglenességet, bizonytalanság érzését, amely népünk állandó migrációját, így a pestmegyei, kiskunsági sívány homokra való kivándorlását is magyarázza. Ez az elavult feudális állapot az 1945. évi földreformmal szűnt meg, amely bérlőinket birtokosokká tette és a fejlődés új, páratlan lehetőségeit nyitotta meg.

A tanyai nép szegedi mivoltához, városi származásának tudatához máig ragaszkodik, ami szavajárásából is kitűnik. »A haza — írja a század elején Tömörkény István — a tanyai embernek mindig a Város, melytől mérföldekre esik és amely vámmal zárja el magát tőlük. A tanya, ahol született, ahol élt és ahol meg fog halni, az csak *elő*.« Csakugyan, ha bejön Szegedre, akkor *hazagyün*, ha a tanyájába, saját otthonába megy, akkor csak *előgyün*. Ha *otthon van*, akkor bent a Városban tartózkodik.

E hűség ellenére a Város következetesen elzárkózott a szegedi tanyavilág önálló falukba tömörítése elől, mert félt, hogy elszakadnak tőle és így piaci forgalmát, jövedelmi forrásait csökkentik. Egészen 1945-ig ősi közigazgatási hagyományok alapján *kapitányság* néven ismert 15 körzetre osztotta. Élükön a polgármestertől kinevezett, tehát nem a körzet népétől választott parasztgazda állott, akinek *kapitány* volt a neve. Kötelessége volt a rendeletek társadalmi érvényesítéséről gondoskodni, az egészségügyre, iskoláztatásra felügyelni, viszont jogában állott a lakosság érdekeit a hatóságok előtt képviselni. Munkáját két *esküdt* támogatta. Az alsótanyai kapitányságok: *Feketeszél, Nagyszéksős, Királyhalom, Átokháza, Csorva, Zákány, Domaszék, Mórahalom, Röske, Szentmihálytelek*. Felsőtanyaiak: *Fehértó, Szatymaz, Ószeszek, Balástya, Gajgonya, Csöngöle*. Ezeknek helyén manapság *Csorva, Mórahalom, Domaszék, Zákányszék, Bordány, Ásotthalom, Szatymaz, Balástya, Csöngöle, Pustaszer* önálló körségek alakultak ki.

Település, lakás

A Város települését évszázadokon át a Tisza és kiöntései határozták meg, hatásai máig fölismerhetők. Szigetszerű kiemelkedéseken települt a Vár és Palánk,

Alsóváros és Felsőváros. Ez ősi városrészek csak a XVIII. századtól kezdve vesztik el szigetszerű jellegüket. A közbeeső lapályosabb területek is benépesülnek. A XVIII. század folyamán települ Rókus, továbbá a *Külpalánk* — a mai nagy és kiskörút közötti rész —, a múlt században Móraváros.

Szeged még a múlt század elején is sokban megőrizte az alföldi *kertes városok* jellegzetes alaprajzi vonásait: a sűrűn lakott városmagot, a városszéli kertereket, vagyis a jószág számára téli fedélül elkerített istállókat, aklokot, szérűket. Ezt a képet a múlt század derekán kezdődő tanyai kivándorlás már bomlasztja, majd pedig az 1879. évi nagy árvíz eltörli. Említsük még meg, hogy az ármentesítések után keletkezik *Reitzenstein* Vilmos várparancsnok buzgóságából az újszegedi liget (1858), majd az újszegedi kertségek alakulnak ki. Századunkban születnek a Várost védő, körtöltésen kívül levő telepek kertes házai.

Alkalmas helyen utaltunk már két egykori halászfalura, Tápéra és Algyőre, amelyeknek népi sorsa már a hódoltság idején összeforrt a Várossal. Szó volt a szegedi dohánykertész lakosság délvidéki településeiről, többek között Szőreg, Sövényháza, Ószentiván, Kübekháza, Csanádapáca, Ujkígyós falukra utalunk. A tanyavilág települési viszonyairól a mezőgazdasági élettel kapcsolatban emlékeztünk meg.

Ezeket a területeket egyé fűzi a közös szegedi ő-ző anyanyelv, a napsugárdíszes ház, a szokások és hagyományok legösztönösebb rétegei és még sok más. Jogosan beszélhetünk tehát népeleti vonatkozásban külön szegedi tájról, amely ezek szerint nemcsak a Várost foglalja magába.

*

A szegedi hajlék, parasztház évszázadokon át alkalmazkodik a természeti környezethez. Elsősorban

azokat az anyagokat használja föl, amelyek a helyszínen rendelkezésre állanak. Magától értetődik, hogy részben a közvetlen talajviszonyoktól, részben pedig a gazdasági és társadalmi körülményektől függően számos átmeneti házformával találkozunk.

A pusztai, átmeneti szállásul szolgáló *pásztorszárnnyék*, *cserény* már eltűnt. A régimódi halászkunyhókból, csőszviskókból is már ha hírmondó akad. Az első tanyai szegény, magukraagyott települők, zsellérek, kisbérlok, pásztorok földházakban, hantházakban húzták meg magukat. Ezért emlegeti őket Tömörkény *barlanglakók* néven. A *földház* ideiglenes jellegű, földbe süllyesztett, rendesen egy helyiségből álló hajlék volt, ahol fekvőhelyül sokszor földpadkák szolgáltak. A *hantház* gyöphantokból összerakott építmény, amely egyébként kitűnően szigetelt. Előfordultak buckaoldalba mélyesztett viskók, *partházak* is. Jellemző, hogy a régimódi, kezdetleges, olesó anyagból épült tanyai házaknak, amelyek az újabb, igényesebb, tartósabb főépület mellett megmaradtak és manapság mellékhelyiségül szolgálnak, *laciház* neve is hallható. Az elnevezés arra utal, hogy eredetileg csak nyári lakóhelyül szolgált, mert a tanyaalakulás kezdeti korszakában a család télire még visszaköltözött a városba. Az idők folyamán kis majorrá, farmmá terebélyesedett szegedvidéki tanya természetesen a városi parasztház formavilágát, gazdagabb tagoltságát, díszítéseit is átvette.

A vízi élet hozta magával a *csömpölyegház* kialakulását, amelyből néhány Tápén maradt fenn. Ennek építésére ott került sor, ahol a ház időszakonként részben vagy egészben víz alá kerülhet, így a Tisza, vagy Maros hullámterében, Tápén, továbbá vadvízjárta területeken. Ugy készül, hogy olyan akácoszlopokat ásnak 1-1.5 m távolságra, az épület alakjának megfelelően a földbe, amelyeknek lehetőleg a tövét is meghagyják, hogy ezzel is szilárdabban álljanak. Az oszlopokat külső

oldaluk felől két-három sor szelezésléccel hézagosan körülszőgeznek. Ezekhez csapkodják megfelelő módon a *csömpölyeg* néven ismert sárgalacsinokat, amelyek fallá állanak össze. Árvíz idején ez a sárfal elenyészik ugyan, de a faváz megmarad és így később könnyebben újíthatják meg. A csömpölyegháznak egyébként olykor *ágasosház* neve is hallható.

A városi parasztház XVIII. század előtti múltjáról egyelőre semmi biztos ismeretünk nincs. Az ebben a korszakban épült barokk polgári családi házakról van egykorú ábrázolásunk, sőt egy-két emlékünks is (Roosewelt tér 11-12, Árpád tér 4-6 belső udvari maradványai, Révai utca 7), amelyeknek szerkezete meglepő hasonlóságot mutat Szeged vidékének újabb parasztház típusával. Cs. Sebestyén Károly kutatásai szerint ezek a barokk házak a bevándorolt céhes, főleg német polgárság ízlését és igényeit, szülőföldi hagyományait tükrözik, bár nyilvánvalóan beszélhetünk egy középeurópai házforma érvényesüléséről is. Hasonló stílusban épültek a szomszédos délvidéki faluk is, amelyeknek alaprajzát és háztípusát a XVIII. században bécsi mérnöki hatóságok állapították meg. Mint Sebestyén mondja, a mai szegedi parasztház »ennek a régi német—osztrák, barokk eredetű városi háznak akár hatósági rendeletre, akár önként keletkezett paraszti másolata.« Szerkezetére nézve egysoros, három osztatú, középen szabad tűzhelyes konyhája van, innen fűthető az első és hátulsó szobában elhelyezett kemence is. A konyha egyébként vékony, diadalívre emlékeztető füstfogó falazattal két részre tagolódik. Előterének *pitar* a népies neve. A ház udvar felőli oldalán tornác, szegedi néven *ereszet* is látható, amely Alsóvároson és a környező tanyákon sokszor piros paprikafűzésekkel van megrakva. Ez a házbeosztás egészen a legújabb időkig bizonyos változatokkal, illetőleg módosításokkal általános a szegedi nép körében. Ezt a civilizált házformát mindig céhbe tartozó, később pedig

képesített kőművesek vályogból, téglából, vagy vegyesen építették és cseréppel, zsindellyel fődtek be.

E barokkos házformával egyidejűleg és párhuzamosan él — a tanyákon egészen napjainkig — egy olyan parasztház típus is, amely ősi, igénytelenebb építőanyagokból: sárból, vertfalból, nádból készült és ezermesterek, barkácsolók kezéből került ki. Ilyen alacsony házak a külvárosokban még itt-ott máig láthatók, hasonlóan Tápén, tanyán is a legszegényebb, legegyszerűbb társadalmi rétegek körében.

Az 1879. évi árvízet követő újjáépítés, a városrendező Lechner Lajos tervpusterve a városi parasztházaknak előírja a Tiszához viszonyított kellő padozati magasságát, a tűzbiztonságra való tekintettel az építési anyagot, a helyiségek és ablakok tágas méreteit, a háznak a teleken való, napsugárzásnak leginkább megfelelő elhelyezését. Az építkezést megkönnyítő tervrajzok alkalmazkodnak a szegedi polgáriasodó parasztház beosztásához, kemencés és szabadkéményes fűtőberendezéséhez, napsugaras oromdíszítéséhez. Ezek az árvíz után épült, főleg alsó- és felsővárosi parasztházak az utcaképbe fegyelmezett, de a színek és fák révén mégis derűs ritmust visznek bele, a közös mintakép, előírás ellenére is egyéni alkotásként hatnak, amelyek azonban sajnos ma már csak töredékekben élnek (főleg Pásztor, Szabadsajtó, Boszorkánysziget, Csaba, Holló utcák egyes megmaradt részletei). Ez a házforma 1900 táján állott virágzásának és a tanyavilágra, továbbá a messze környék falusi építkezésére gyakorolt hatásának tetőpontján.

Külön is utalnunk kell a szegedi népművészet egyik legjellegzetesebb díszítő elemére, amely *istenszöm*, általánosabban azonban *napsugár* néven ismeretes. Föllelhetjük régi utcaajtókon, kapukon, kemencék előttén (a kemence száját elzáró deszkalap), régebben vízimalmokon is, de különösen a múlt század folyamán épült parasztházak homlokzatain. A nap a legősibb oltalmazó—

díszítő motívumok közé tartozik minden népnél, amely az egyházi szimbólikába is belekerült. A szegedvidéki parasztházakra és környezetre eredetileg oltalmazó céltzattal jutott, később azonban díszítésként karolták föl és gazdag helyi változatokban fejlesztették tovább. Jellemző, hogy a Szeged népi műveltségében osztozó, illetőleg vonzási körébe tartozó tájakon, tehát Bácska, Temesköz, Kiskunság szomszédos részein mindenütt megtalálható. A díszítés anyaga fa, deszka, amely egyrészt utal Szegednek a tiszai közlekedés révén kibontakozó fakultúrájára, másfelől azonban azt is jelzi, hogy a gazdasági haladás és vagyonosodás útján a szegedi parasztház már legalább másfél százada kilépett a környezet anyagi kötöttségeiből.

*

A hagyományos paraszti otthonkultúra már a szegedi tájon is csak töredékeiben látható. Mielőtt azonban erről szó esnék, tekintsük át röviden a szegedi házépítő, lakásberendező népi iparágak történelmi múltját.

A középkorból utalunk az 1522. évi tizedlajstrom jellegzetes családneveire (Ács, Faragó, Asztalgártó, Házkötő, Téglás, Lapidida, illetőleg Fazekas, Cserepes stb.), továbbá a *Kőégető* utcanévre, amelyek azt igazolják, hogy a középkori Városnak fejlett, önálló szakmákra támaszkodó otthonigényei voltak.

A hódoltság népünket paraszti önellátásra kényszerítette, csak a *Fazékször* városrész utal az agyagipar egykorú virágzására.

A XVIII. században a céhesség újjászületik, ami hatását a szegedi háztájékra is érezteti. A házberendezés, bútortat ősi igénytelen jellegére visszakövetkeztethetünk a tanyákra települők első nemzedékének otthonából is: kemence a padkával, házilag faragott, dísztelen, sokszor alacsony székek, szintén alacsony padok és asztalok, ágyfélék, mennyezetre felkötött ruharudak. Ezzel

szemben a század folyamán kifejlődő asztaloscéh a barokk bútorkultúrát terjeszti. A festett virággal díszített butordarabok: mennyezetes ágy, tulipántos láda, falitéka, karszék középeurópai formavilága a maga elnépiesedett vonalaival nálunk is meghonosodott. Ezt a stíluskorszakot idegen eredete ellenére is joggal érezzük népinek, szegedinek.

A XVIII. században egyébként még jelentős behozatalunk van az erdős Baranyában készült bútorokból. A tiszai faúsztatás felvirágzása következtében azonban a szegedi asztalosság már hamarosan ki tudja elégíteni mind a polgári, mind a népi ízlés kívánalmait. A szegedi barokk bútorművességnek néhány gyönyörű alkotása az alsó- és felsővárosi templomban is látható.

A múlt század biedermeier otthonkultúrájának népivé vált butordarabja a tulipántos ládát felváltó *suglót*, majd pedig a *sifon* (szekrény), amelyet eleinte a barokk hagyomány szellemében *virágoznak* is, ez azonban lassan elmarad. Itt említjük meg, hogy a régi lisztesládákat, szuszékokat Szegeden is a középkori, talán még román eredetű geometrikus díszítés jellemzi.

A szegedi fazekasságnak ősi virágzásáról már régészeti leleteink is tanúskodnak. A barokk időkben a céh újjászületik, védőszentje »a föld porából teremtetten» Ádám és Éva. A XVIII. század polgári leltáraiban már holcisi, hamburgi edények, bécsi porcelánok, később hollóházi tányérok is előfordulnak. Manapság a gyári eredetű porcelán, illetőleg zománcos edények általánosanak ugyan, mégsem tudták a cserépedényeket teljesen kiszorítani a használatból. Ez magyarázza, hogy néhány mester még most is meg tud élni.

A XX. század kispolgári lakáskultúrája már bevonult népünk otthonába is. Néhány tápai szobabelső azonban napjainkig őrzi a barokk és biedermeier lakásművészet elnépiesedett formáit. Érezhető még rajta a régi céhes kézművesség ízléshagyománya is. A virá-

gos bútorok, cseréptárgyak, egyéb használati eszközök gazdag helyi gyűjteményét a múzeum őrzi.

Ami a parasztház beosztását illeti, eredetileg az utcára néző *tisztaszoba*, másként *ház* általában lakatlan volt. Szinte csak az ünnepek, lakodalom, vendéglátás, gyerekágy, halotti ravatal színhelyéül szolgált. A bútorzat elrendezése a mai kombinált szobára emlékeztetett. A meleg a konyhából fűtött, fehérre meszelt sárkemenceből áradt. A falakon szentképek, felszalagozott gertyák, főhelyen a buktatva felakasztott tükör. Ennek sarkában pávatoll, a tükörhöz fűződő ősrégi rontó hiedelmek semlegesítésére.

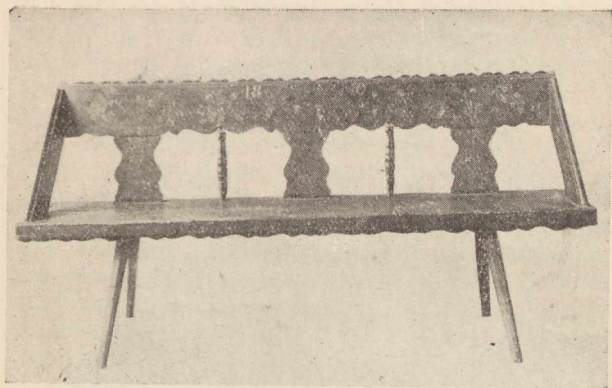
A szabad tűzhelyes konyhahelyiségben volt a tűzhely és katlan, továbbá a szobában levő kemence szája, ahonnan a fűtés történt. Később, mintegy a századfordulón a takaréktűzhely (sparherd) ezt az ősi formát halálra ítélte. A konyha falán konyhaeszközök, felakasztott, virágdíszes tányérok.

A család téli lakóhelye valamikor a *kisház* volt, amelybe a konyhán át lehetett jutni. Berendezésében a tisztaszobára emlékeztetett, de annál egyszerűbb volt. Az egész házba a konyhaajtón keresztül lehet bemenni, a konyhából nyílnak a szobaajtók.

A parasztházakat hosszú időközön át kívül-belül évente legalább kétszer meszelte a gazdasszony. A múlt században terjedő polgáriasodás, társadalmi munkamegosztás következtében azonban a *piktor* (szobafestő) is osztozni kezd a munkájában. A belvárosi nagy paloták lépcsőházának reneszánsz ornamentikája, mennyezetdíszítései, szabadkézzel, tehát sablon nélkül oda-festett dekorációi az ő közvetítésükkal megjelennek a tisztaszobák mennyezetén is. Máig számos szép maradványuk látható néhány századvégi parasztházban. Alsóvároson most is emlegetik *Makai* piktor nevét. A virágozó, faldíszítő parasztasszonyok már szintén csak hírükben élnek.

Alsóvárosi napsugaras ház

Tisztaszoba virágos padja

Ez a hajlam páratlanul érdekes módon nyilatkozik meg a Kistisza utca 7. szám alatti földszintes ház kapualjában, amely a múlt század végén Bitó Ferenc halászé volt. Egy Ujhegyi nevű, virágos bútorokat készítő asztalos olajfestékekkel »freskókat« pingált a falra a bibliai halászálet köréből (1896).

Számos alsó- és felsővárosi ház kapujában mái napig kövezetül is szolgáló, elkopott malomkő látható, amely elárulja, hogy egykori gazdája vízimolnár volt. Egyes házak előtt a század elején még több helyen földbe ástott, dúsan faragott hajóorr is hirdette, hogy a család a Tisza után élt.

Táplálkozás

Népünk ételkultúrája gazdag és változatos. Néhány fogása országosan kedveltté vált.

A szegedi konyhát a megadott, szűkreszabott keretek között legcélszerűbben talán az élelemszerző foglalkozások, majd idegen hatások, végül pedig kultikus jellege, bőjti és ünnepi hagyományai szerint tekinthetjük át.

A halászat, vízi élet szolgáltatta a halat, csíkot, rákot. Ezekből csak a hal élvezete maradt meg napjainkig. A századfordulón Tömörkény István még úgy találja, hogy »módosabb helyen hetenként kétszer vesznek halat, szerdán és pénteken. Egy *vétel* hal (30 font, mintegy 16 kg) már magában véve háromszorra való hal-ételt jelent. Egy része délre jut paprikásnak főzve, más részét vacsorára sütik meg, míg a paprikásból maradt törek és halcsörmelék másnap délben kerül az asztalra kocsonya gyanánt.«

Ismeretes, hogy a szegedi módon elkészített paprikással *szegedi halászlé* néven országszerte közismertté, a magyar konyha egyik különlegességévé vált, amelyet szintén szegedi hagyomány szerint második fogásként

túrós csusza szokott követni. Halászok úgy tartják, hogy a paprikáshal annál ízesebb, minél több halvérből és minél többféle halból készül. Régebben rákot is főztek bele. Egyik rajongója, Gárdonyi Géza szerint »a Szegeden főzött szegedi halpaprikásra már csak az angyalok mennyei kara mondhat véleményt kürtökkel, csont- és rézfuvolákkal, cimbalmokkal és hegedűkkel«.

A hal elkészítésének a régi szegedi polgári konyha, illetőleg a híres szegedi szakácskönyv számtalan módját ismerte. Ezeknek felújítása a szegedi vendéglátó iparnak vonzó feladata lenne.

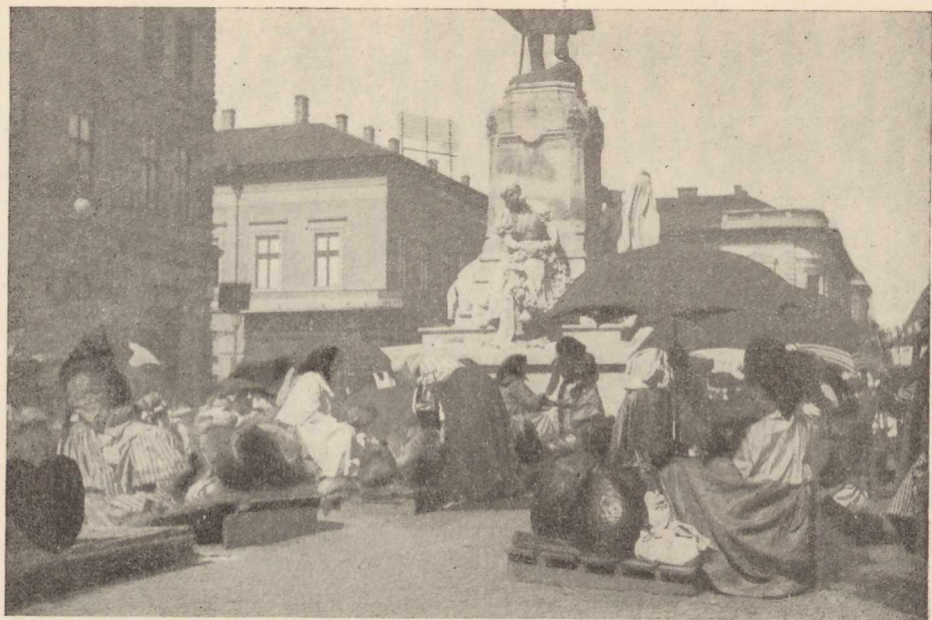
A tiszai étellel kapcsolatban már említés történt a vízimadarak fogyasztásáról is, amely azonban a szabályozás után lassanként a múlté lett.

A pásztorélet, állattenyésztés legjellegzetesebb, széles szegedi körökben máig közkedvelt eledele a bürgepaprikás, amelyet tarhonyával is főznek. A szegedi birkasajtnak valamikor jelentős kivitele volt Horvátország felé.

A fejből és a négy lábból álló *marhaállás* szegedi kocsonyakülönlegességnek számít. Kedvelt levesfajta készül a marhapacalból. A tejből oltott *tarhó* (yoghurt) és a vajból liszt hozzáadásából sütött *vajalja* régi pásztoreredel, de ma is kedvelik.

A földművelés elsősorban a mindennapi kenyeret termeli meg. Sütése valamikor részben háziiparszerűen történt. Főleg a felsővárosi *kinyérsütögető asszonyok* foglalkoztak vele, akik egyúttal vízimolnárnék is voltak. Ízét öreg szegediek máig emlegetik. A kenyérpiac a Klauzál téren állott.

Szegedi különlegességnek számít a *tarhonya*: régebben a családjuktól hosszabb-rövidebb időre elszakadt pásztorok, halászok, kubikosok, aratók igen kedves eledele. Talán még a török konyha hagyatéka. Öregek a keményrefőzött krumplis tarhonyát bicskahegyre tűzött kenyérdarabon emelik a szájukhoz. Gazdasszonyok

Az egykori kenyérpiac a Klausál téren

készítik, de már a századforduló óta tarhonyagyárák is működnek a városban, amelyeknek külföldi piacuk is van. Jellemző, hogy Ausztriában a tarhonyalevesnek *Segediner Suppe* a neve. A levestészták közül jó szegedi hangzású a *lúdgegő* (csigatészta), *hajdúgomb* (reszelőn formált csipetke), *pacaltészta* (kockára vágott).

A szegedi embernek egyik legkedvesebb eledele a főtt, vagy mint ő mondja, *száraztészta*. Sokféleképpen készítik. A már említett túróscsusza, továbbá a kapros túrós barátfüle a paprikáshal ételtársa.

A sült tészták közül a túróslepény, a fontos (fonatos kalács), rétes tartozik a hagyományos sütemények közé. Az üres fehérkalács, régebben még a *gudúc* (= kis kerek, fonott kalács) a kultikus hagyományok erejénél fogva húsvétkor, halottak napjára és lakodalom idején ma is odakerül az asztalra.

A lisztfélék mellett legősbibb növényi táplálékunk a köleskása, amelynek máig sok készítmódja ismeretes. Pásztorok is kedvelték. Ősiségét a hozzáfűződő babonás hiedelmek, illetőleg eljárások is igazolják. Ismereteseek természetesen a többi szemes növények, főzelékfélék is. Már csak emlékezetben él a *burucka* (a cukorrépa egyik, főzelék gyanánt élt fajtája), a *csicsóka*, *tönkölykása*. A szegedi konyha kertészkedő készsége következtében a friss növények, saláták, gyümölcsfélék is igen kedveltek.

A szegedi asztalt számos idegen hatás is érte. A kunok kölesből erjesztett itala, a *boza* a XVI. században ismeretes volt népünk előtt. A hódoltság emlékezetét viszont még a XVIII. században is a *serbetkocsmák* őrzik, ami a méhészet egykori szegedi jelentőségére is utal. A német bevándorlással a sör, tréfásan *flóriánvíz* is terjedni kezd, a Város azonban általában máig megmaradt borivónak. A sör csak legújabban hódít.

Török, illetőleg balkáni eredetű ételeink a *szárma*

(árpakásával készített töltöttkáposzta), a *cicvara* (tejföllel kevés liszttel fölvert könnyű rántotta), a *keszőce* (meggy mártás). Török hagyományt őriz mái napig a finom sütésre alkalmas pékkemencének *simindzsia* neve. A bécsi, illetőleg német konyha néhány jellegzetessége (rántott húсок, párolt ételek, mártások) főleg a takaréktűzhely meghonosodásával terjed el. A XVIII. században újjászülető szárazföldi fuvarozás eljut Bécsig és az Adriáig, ami ritkább fűszereknek, citromnak, narancsnak, kávénak, *guluska* néven emlegetett boszniai aszalt körtének, baranyai gesztenyének fogyasztását is lehetővé teszi.

A szegedi konyha az idegen hatások mellett is megőrzi a maga eredeti ízeit és hagyományait. Ez különösen a böjtök és ünnepek étrendjén tükröződik.

A régi böjtöket a hústól való tartózkodás és az olajjal, legfőljebb főzővajjal való zsírozás jellemezte. A halételek mellett különleges levesek, így *ciböre* (korpale), savanyú krumpli, továbbá tészták: *laska* (maceszfélé), *guba* (cukros morzsában megforgatott, olajban kisütött kiflidarabok), *ganca* (kiszaggatott és olajban kisütött kukoricalisztból készült pép), málé, olajoskáposzta, sülttök. Karácsony estéjének jellegzetes böjti étrendje: mézbe mártott dió és foghagyma, bableves, mákostészta, *bagolytüdő* (főtt aszalt alma).

Néhány jellegzetes ünnepi étel: újévkor disznóorr, farsangon fánk, húsvétkor sonka, továbbá *kókonnya* néven emlegetett főtttojás, esetleg még bárányhús. Megvolt a lakodalomnak és halotti tornak is a maga hagyományos étrendje.

A főzés régebben szabad tűzhelyen, vagy kemencében történt. Az edények legnagyobb része cserépből készült, a kanalat fából faragták. A villa használata máig sem vált, főleg az öregek körében általánossá. A díszes, zsebbe való *halbicska* szegedi ipari különlegségnek számít. Feltalálójáról, Sziráky József mesterről

Mikszáth Kálmán írt klasszikus novellát. A halbicskának halalakú nyelét pikkelyszerűen gyöngyház borítja.

Az étkezés paraszti illemtanának, hiedelemvilágának egyes töredékei máig napig élnek. Így a karácsonyi vacsorahulladéknak gyógyító erőt tulajdonítanak. A földre ejtett kenyeret megcsókolva illik fölvenni. Ha valamiből, főleg gyümölcsből abban az esztendőben először esznek, ezt mondják: újság hasamba, hideglelés pokolba! A torban külön szoktak teríteni a halott számára is, részét azután koldúsnak adják.

Népviselet

A szegedi népviselet múltjára az 1522. évi tizedlajstrom névanyagából következtethetünk. Ismeretes, hogy a polgári családnevek a középkor végén tűnnek föl és tekintélyes részük a szülők, vagy önmaguk foglalkozását megjelölő szóból fejlődött ki. A Város akkori viseletére bizton következtethetünk a *Szűcs*, *Varga*, *Csapó* (szűrszabó), *Varró*, *Szabó*, *Gombos*, *Gombkötő*, *Fűsűgyártó*, *Taszallós* (tarisznyakészítő), *Szekernyés* (combtólíró, nyugati eredetű csizma mestere), *Iratos*, *Hímvarró*, továbbá a hódoltsági *Posztómető* nevekből.

A török viselet szegedi hatása igen jelentős volt, hiszen még a XVIII. századi szegedi íratokban, végrendeletekben is sokszor olvasható a *bujavász*on (= himzett török vászonkelme), *csalma* (= tatársüveg), *skófium* (= himzőfonál), *töröking*, *törökkordovány*, *törökpapucs*, *törökszőnyeg*, *törökzsínór*.

A szegedi paplankészítés is a török korban válik híressé. Lehetséges, hogy eredetileg török mesterek honosították meg és tőlük tanultuk el. Nyilván efféle a helyzet a Szegeden vásárolt és a pozsonyi kamarához jelképes adóként elküldött szőnyegeknél is.

A török hódoltság után a Város újjáépítésének ke-

mény munkája — legalább is a férfiaknak — nem engedi meg, a divatozást. Jellemző önérzettel írja (1732) a tanács a várparancsnoknak: mert ámbár szürkankóban járunk, azzal nem vagyunk parasztok, hanem privilegiatus polgárok.

Hamarosan újjászületnek azonban a ruházkodásról gondoskodó: magyar szabó, gombkötő, szűcs, kalapos, csizmadia céhek, amelyek a barokk úri viseletnek, egykorú divatanyagoknak számos elemét honosítják meg. Bár az asszonyok körében még általános a szövés-fonás, a hagyatéki leltárokban olvasható kelmék: *kamellot, kamuka, kreditor, mazolán, manseszer, mór, musulin, liberti* és egyebek azt bizonyítják, hogy a szegedi társadalom fokozódó jóléte, igénye már idegen ruhaanyagok beszerzésére is kiterjed. Fuvarosaink a Szepességből vásznat, az erdélyi szászoktól szűranyagot, posztót, Bécsből divatárut hoznak. A szegedi vásárokon már ebben a században megjelennek a csipkeverő és gyolcsos tótok is.

A polgári viseletet, díszruhát hatósági előírások is szabályozzák. Dúsan zsinórozott, vitézkötéses kék posztóviselet, ezüstgombos mellény, kordoványcsizma, kalap, ünnepélyes alkalommal csákó. Ez a viselet főleg színben városrészek szerint némi eltéréseket is mutatott. Így az alsóvárosi gazdák zsinórozott sötét-kék, vagy fekete ruhát viseltek, csizmával, pörge, ú. n. Kossuth-kalappal. A régi férfiviselethez a suba is hozzátartozott, amely a tanyákon máig tartja magát. Népszerűségét Tömörkény így jellemzi: »tudvalevő dolog, hogy a suba szükséges bútordarab parasztikus embernek. Szék, ágy, párna, divány, télen kályha, nyáron jégverem az neki. Enni lehet a bőrén, meg húst aszalni rajta, és ha belekötik a serdülő legényt, elhagyja a harmadnapos hideg. Azután ha beleültetik a gyereket, az annak gyönyörűség. Meg hát egy suba, egy szépen kivarrott írhás suba díszruha ünnep-

napokon.« A szegedi subadisztés, *cifra* jellegzetesége volt a tömörség, színharmónia, szimetrikus elhelyezés.

A női viseletnek országoshírű darabja a *szögedi papucs*, amelynek múltja a török időkbe nyúlik ugyan vissza, de rendszeres viselete a modern városi civilizáció kibontakozásával, nevezetesen Szegednek a múlt század derekán meginduló kikövezésével függ össze. Azelőtt az utakat borító feneketlen sár miatt az aszszonvnen is csizmában, bocskorban járt. A cipőt, az egvkorú bennszülött német polgárság viseletét még idegenszerűnek érezték és mind a férfiak, mind pedig a nők voltaképpen csak századunk elején barátkoztak meg vele. A városias életmód lassú kialakulásával azonban a csizma már nehézkesnek, fölöslegesnek, a bocskor meg szegényesnek, tulságosan póriának tetszett.

A papucsot állandóan hordták. Az ünneplő viselethez is hozzátartozott. Táncoltak is benne. Színben, díszítésben, formában viselőjének korához és ízléséhez alkalmazkodott. Fajai az ezer árnyalatban tetszelgő selyempapucs, a melegszerű bársonypapucs, a legfinomabb, legpuhább anyagból és változatos színekből remekelt bőrpapucs. Századvégi különlegesség volt a pillangópapucs, vagyis a csillogó flitterrel díszített selyempapucs. A női bársonypapucsnak régebben díszes formája volt még a gyöngyös papucs is, amelyen a *papucsvirág* színes gyöngyökből volt kirakva.

A női viseletnek éppen körülbelül a papuccsal egyidőben felbukkanó új anyaga a *festőruha*, *kékfestőruha*. Olcsóságával, mutatós mustráival évtizedeken át a szegedi női világnak közkedvelt kelméjévé válik. A folyton gyarapodó szükségleteket éppen a nagyhírű szegedi kékfestőipar, főleg a Wiedermann és Felmayer család elégíti ki.

Száz év előtti szegedi népviselet
a Széchenyi tér egykorú képével és a várfallal

Alsóvárosi lányok századeleji ünneplőben

A népviselet régebben a szegedi népnél is, főleg a nőknél kifejezte a kort, családi állapotot is. A lányok azelőtt hajadonfővel, két ágra befont, szalaggal díszített hajjal jártak. A szalag színe valamikor az egyházi ünnepek liturgikus színe szerint váltakozott (husvét fehér, pünkösöd piros, bőjt lila, nagypéntek fekete). Az asszonyi sors jelképe volt a *konty*, vagyis a föltekert hajnak abroncsforma kontykendővel való leszorítása. Föléje még rendes fejrevaló kendőt is kötöttek. A ruhához valamikor elengedhetetlenül hozzátartozott a *kölő* is, amelyből épenúgy mint a fejkendőből, szegényebb asszonyoknak is nagyobb választékuk volt. Régebben szombaton és Mária-ünnepeken fehér kötényt viseltek és ezt az asszonyi tisztesség jelképeként tartották.

A piacra termelő, piacon vásárló szegedi parasztnép állandóan polgárosodva, viseleti kultúrájából az első világháború óta fokozatosan kivetkőzött. Legtovább Tápé őrizte meg a maga archaikus szegedi viseletét, amelyet Nyilasy Sándor képei örökítettek meg a művelt szegedi utókor számára. Manapság már csak öregek öltözetén csillan föl a megjelenés paraszti hagyománya.

Népnyelv, népköltészet (folklor)

A szegedi táj népköltészetének feltárásában, megmen-tésében legnagyobb érdemei *Kálmány* Lajosnak (1852-1919) vannak, aki a gyűjtés munkáját éppen akkor végezte el, amikor a múlt század politikai és gazdasági átalakulása, továbbá a tankötelezettség, hírlapok terjedése következtében a paraszti kultúra világképe, így a népköltészet élősztavas, közösségi jellege bomladozni kezdett.

A költészet anyaga és hordozója a nyelv. Mielőtt tehát Szeged népköltészetét szemügyre vesszük, meg

kell vizsgálnunk a szegedi népnyelv sajátosságait is.

A szegedi népnyelv legkiműveltebb, leggazdagabb, legzeneibb hangzású tájszólásaink közé tartozik. Erről azok a költőink, íróink is tanúskodnak, akiket megihletett és akik irodalmunk nagy, nyelvalkotó talentumai között foglalnak helyet. Dugonics, Tömörkény, Móra, Juhász Gyula stílusának egyéni, szegedi ízét minden magyar olvasó ismeri.

Ennek a nyelvnek legjellemzőbb külső sajátossága az ö-zés, vagyis köznyelvű *e* hangok helyén *ö* ejtése (szöm, embör, töhetöm stb.). Tájszavainak, szólásainak, közmondásainak egy része már a köznyelvbe is bejutott. Dugonics András klasszikus munkája, a *Példabeszédek és jeles mondások* jelentős mértékben szegedi anyanyelvének hagyományait örökíti meg. Ezek a kifejezések magának Szegednek népi múltjából, történelmi sorsából is sokat elárulnak.

Messziről jött embertől szokták kérdezni: *Mi hír Budán?* A *kúnhiú*: alattomos, kétszínű, még szintén a középkor végére, a kúnok nehézkes megtérésére és beolvadására utal. A török kort idézi föl a *ráérünk, nem hajt a török*, vagy az *odavan ípiliomba*: messzire ment (imperium = királyi Magyarország a hódoltság idején).

A boszorkányhiedelmek világából is igen sok kifejezés kövült meg a szegedi népnyelvben. Értelmük természetesen már jórészt megszélidült, illetőleg módosult. *Szele* valaminek: oka valami rossznak. A levegőben repülő boszorkány pusztító vihart támasztott, szele nyomán baj és kár keletkezett. *Kocsönnyája* valakinek: áldozata. A boszorkányok a néphit szerint áldozataikat beteggé nyomoríthatták, idegzetüket anynyira tönkre tehették, hogy úgy reszkettek, mint a kocsónya.

A népnyelvben mindig valami friss természetesség, tömörség ragad meg bennünket. Különös remeklései a

Tápai hangulat

szólások, közmondások. Említsünk meg néhányat: *szárazkéztől szakad*: a nem jószívből adott ajándékra szokták mondani. *Kalap alatt hál*: reggelig mulat a kocsmában. *Erőszakkal mönt az Isten nyakára*: öngyilkos lett. A lusta ember: *pattan, mint hathetes hamuban a szikra*. A házsártos ember: *olyan, mint az ördögkötötte rokka*. A durva, rosszlelkű ember: *kutyát szopott, nem anyát*.

A paraszti életbölcesség tömör, ihletett kifejezése a közmondás. *Füstöl a kémény, de nem tudjuk mi főj alatta*: a látszat csal. *Jobb rosszal, mint rossz nélkül*: így vigasztalják magukat, akiknek nem a legjobb házastársuk akadt. *Mindön koszos malac tanál magának dörgölődző fát*: minden zsák megtalálja a maga foltját. *Teremtő vóna, csak mögváltó lögyön*: nem elég tervezgetni, végre is kell hajtani.

*

Ami már most magát a szegedi népköltészetet illeti, csak néhány sajátos mozzanatot emelünk ki.

Általában az a hiedelem, hogy Erdély a magyar népballadának szülőföldje. Kálmány azonban számos, máig székeleyként méltatott balladának (Kőmíves Kelemen, Molnár Anna, Gonosz anya, Három árva stb.) virágzó változatait, vagy legalább is nyomait megtalálta a szegedi néphagyományban is. Országszerte ismert balladáknak (Fehér László, Szűcs Mariska, Megöltek egy legényt, Egyszer egy királyfi) gyönyörű helyi változatait idősebb, főleg tanyai nemzedékek máig ismerik. Külön csoportba oszthatók a betyárballadák, amelyeknek hőse (Rózsa Sándor, Bogár Imre) elsőszemélyes előadásban sokszor maga mondja el viselt dolgait. Ez a forma az epikai stílus legősibb sajátosságai közé tartozik. Vannak eredetinek tetsző balladáink is (Komáromi szép leány).

Szegedi mesehagyományokról először Dugonics emlékezik meg, amikor nyilván gyermekkori élmények nyomán írja, hogy Etelka »magához hívatta azokat a leányokat fonyóba, kik Budán mesézni legjobban tudtanak. Tündér Ilonát, a Hamupipőkét, a Lidércet, a Tátos lovat, a Fehér macskát néha éjjel utánig is hallgatta. Alig várta osztán, hogy a hajnal hasadjon. Alig várta, hogy a mesékkal Eteléhez menjen és unalmas, hosszú óráit azon jóízűen hallott meséknek elbeszélőkkel megkurthassa«.

A szegedi népmesekincsnek legnagyobb érdemű gyűjtője Kálmány Lajos. A *Hagyományok* két kötete a magyar népmese anyagnak egyik legértékesebb, sajátosságokban leggazdagabb gyűjteménye. Az egyik kötet teljes egészében a szegedi néptörzsokből kirajzott Egyházaskér (Verbica) faluban élt *Borbély Mihály* juhász ajkáról származott. Ezzel Kálmány világviszonylatban is egyik modern úttörőjévé vált annak a gyűjtő irányzatnak, amely a meseszöveg mellett a mesélő egyéniségét, a mesélés körülményeit, társadalmi hivatását is tekintetbe veszi.

A mesemondás, mesehallgatás készsége az olvasás terjedése következtében népünknel már erősen hanyatlik, de gyermekeknél, közösségben élő katonáknál, kubi-kosoknál, gányóknál máig eleven. Este lefekvés után az elcsigázott test megkívánja a szellemi fölfrissülést, kiegyenlítődést. Maga Kálmány írja, hogy Temesközben »kivált a múltban, mikor még sokan ültettek dohányt, dohánycsomózáskor nagyon kapós volt a jó mesemondó. Keresve keresték: mert a dolgozó, de a mesére is hallgató közönséget mulattatta. Ahol ily ember volt, oda szívesen mentek dolgozni«.

A szegedi mondavilág legértékesebb hagyományainak megmentését szintén Kálmánynak köszönhetjük. A világ eredetével, világmindenséggel foglalkozó (kozmogonikus) mondáink ma már csak töredékesen élnek, Kálmány

azonban még eredeti gazdagságukban gyűjtötte össze őket. E mondai hagyományt balkáni eretnkségek, főleg a bogumilizmus is színezték.

A szegedi nép legrégebb történelmi mondahősei között Mátyás király mellett ott volt Dózsa György is, akiről Kálmány emlékezik meg. »Nyomát találtam, de csak nyomát Dózsáról szóló dalnak is, mely ezelőtt pár évtizeddel (tehát 1850 táján) nem volt ismeretlen. Lejegyezni egy sorát sem jegyezhettem le, mert akik tudták, elhaltak, akik pedig hallották dalolni, csak a tartalmára emlékeztek. A dal Dózsát — kit a nép Rákóczinak tart, a Dózsa nevet elfelejtette — mint a nép szabadítóját magasztalta, kit azért, mert a szögény embörnek jót akart, az urak elfogtak, elevenen megölttek és hogy jobban égjen: olajba mártottak«.

Másik szeretett mondahőünk Rákóczi volt, akiről Osztróvszky József, a szabadságharcnak egyik legérdemesebb szegedi alakja ezt írja: a szabadságharc idején »midőn Kossuth Szegedre volt menendő, egy alsótanyai 80 éves agg parasztgazda jelent meg e sorok írójánál ezzel a kérdéssel: igaz-e uram, hogy Kossuth Szegedre jön? Igaz — felelém. Hát aztán az úr ismeri-e Kossuthot? Hogyne, igen jól ismerem. Mire az öreg ama szánakozó mosollyal, amely az avatatlannal szemben a biztos tudást jellegzi, mondá: deiszen uram, nem Kossuth az, aki jön, hanem Rákóczi Ferenc. Megjegyzésemre pedig, hogy Rákóczi már 110 év előtt meghalt Törökországban, az öreg egész lényében átszellemülten viszonzá: de uram, nem halt meg Rákóczi. Krisztus urunkról is azt mondták, meghalt, pedig ma is él és mindörökké élni fog. Rákóczi se halhat meg, mert őt is az Isten küldötte népének, hogy azt szabadítsa meg. Mikor kibújdosott az országból, megfogadta, hogy visszajön még. Most hát eljött, hanem hát az urak haűd nevezzék Kossuthnak, de azért Rákóczi az«.

Ezután Osztróvszky egy másik történetet is elmond.

»Hogy Rákóczi visszajövetelének rendíthetetlen hite él az alföldi magyar népben, erről többször is volt alkalmam meggyőződni. Így többi között az 1844. év tavaszán egy jóbaráttal Térváron (Szőreg közelében) valék, hol birtoka volt. A község lakói tősgyökeres magyarok, szegedi sarjadékok. Barátomhoz néhány gazda is odajött. Szép idő lévén, az udvaron pipaszó mellett folyt a beszéd. Esthajnal felé a legelőről beteretelt lovak között néhány márciusi csikó is volt. Ezeket Kisguczi József gazda meglátva, ezt mondá: nézzük meg, van-e a csikóknak lófoguk» Ugy találták, hogy mindegyiknek lófoga van, amin nagyon örülni látszottak. Kérdésünkre Kisguczi ezt válaszolá: hát az urak nem tudják azt, hogy Rákóczi Ferenc mikor elbújdosott, azt mondta: ne búsuljatok, visszajövök én. Akkorra várjatok, mikor a csikók lófoggal elletnek. Azokon verjük majd le a németeket. S mily csudás találkozása a véletlennek — fűzi még hozzá Osztróvszky — a szabadságharcban ugyane csikókon aratták a dicsőséget huszáraink.« A csikók lófogáról szóló hagyományt Kálmány is megerősíti.

Vannak Kossuthról szóló szép mondai hagyományaink is. Így Radnán, a szegedi nép ősi búcsújáróhelyén szegedi búcsúsok 1849 után száraz ágat abban a hiedelemben szúrtak le, hogy amikor az kizöldül, Kossuth visszatér az országba és minden jórafordul. Ki is hajtott ugyan, mégis hiába várták haza. Kossuth alakja azonban mindig ott él népünk szívében, lelkében, soha el sem távozott belőle.

Rendkívül gazdagok népünknek Szent Péterhez, az alsóvárosi templomhoz, a Tiszához, Rózsa Sándorhoz fűződő helyi mondái is.

*

A népköltészet lírai ága a népdal, amely máig virágzik.

Kálmány Lajos hagyatékából számos történelmi népdalunk ismeretes, amelyek nagy események (kuruc kor, szabadságharc) és személyiségek (Kossuth, Rákóczi) lírai méltatásai. Az eddigi kutatások alapján úgy látszik, hogy egyik legnépszerűbb katonadalunk, a *Kossuth-nóta* Szegeden született. Egy régi verbunkos nóta szövegét szegedi honvédek ihletett rögtönzése formálta halhatatlanná. A Kossuth-nóta keletkezésével kapcsolatos számtalan változat közül — írja Barta István — amellet szól a legtöbb érv, amely szerint az a szegedi újoncok ajkán keletkezett 1848 őszén, októberben, amikor a 32. és 33. honvédzászlóaljkat szervezték Szegeden. A *Ha még egyszer azt izeni* szövegsor Kossuthnak 1848. október 6-án írt búcsúszózatához kapcsolódik, amelyben biztosította Szeged népét, hogy »kis idő múlva itt lesz az alkalom, melyben Szegednek lelkes magyar népe beváltja az esküt, mellyel esküdött.« Majd Kecskemétről azt írja Szeged népének, hogy »legyen lelkesült, hogy első intésre lecsaphasson, mint a villám hazánk ellenségeire«. Kossuthnak e felszólításai városszerte ismeretessé váltak. Átment a köztudatba, hogy Kossuth újabb üzenetére *mindnyájunknak el kell menni*.

Későbbi történelmi dalainkban, katonanótáinkban főleg a messze idegenben szolgáló legények honvágya szólal meg a lírai hevület mellett nagy emberi keserőséggel.

A pásztor- és betyárnóták a szegedi népi múlt romantikáját idézik föl. Ebben az ihletben Dankó Pistának is számos múdala született és vált közismertté. Egyéb-ként szerelmi dalainkból is kitűnik, hogy a ma már jó-részt földművessé vált nép nótakincsében a régi nomád, pusztai élet képei szinte változatlanul élnek tovább. Így a ló nemcsak a pusztai nótákban, hanem a közvetlenebb szerelmi dalokban is sűrűn előfordul. Erre a szilaj világra emlékeztet az eső, szél, csillagok gyakori

előfordulása is. A szerelmi nóta egyébként az íhletett fiatalság költészete, amelynek gazdag jelképrendszeréről Kálmány Lajosnak tanulságos mondanivalói vannak.

A szegedi népzene, népi hangszermuzsika máig sok sajátosságot mutat. Régebben a *tekerő*, *börduda* járta, később és napjainkban Alsóvároson, tanyákon, környékbeli falukban *parasztbanda*, *magyarbanda* muzsikál. Jellemző vonása az előadás férfias keménysége, a ritmusnak éles hangsúlyozása, a dallamvezetésnek őszinte egyszerűsége. Kedveltségüknek az is oka, hogy olyan nótákat húznak, amelyeket a nép szöveg szerint is ismer. A cigányzene, amelynek egyébként szép, jellemző szegedi hagyományai vannak, máig inkább a városi osztályoké. Szőregen, de más temesközi, Szegedről sarjadt falukban is a magyar emberekből álló *tökciturabanda* is szokott játszani, amely a délszláv hangszermuzsika hatása.

A szegedi népi tánc rendszeres, tudományos feltárása még a jövő feladata. Itt éppen csak utalunk az ősi verbunkosból sarjadt szegedi férfitáncra, amelynek *jópálos* a neve és amelyet egyes felsőtanyai öregek még ismernek. Vannak adataink a régi juhász-, supertáncra is, jellegükről azonban már nem tudunk. A páros táncok fajtái, illetőleg figurái a *darudöbögős*, *hátravágós*, *röszketős*, *rácos*, *toppantó*. A szegedvidéki tánc kultúra országos hírre emelkedett a tápai gyöngyösbokréta, illetőleg népi tánccsoport művészi készsége révén.

HAGYOMÁNYVILÁG

Ebbe a fejezetbe tartoznak a néphiedelmek és népszokások, amelyek régi összetartó társadalmi erejüket, egyetemességüket már elveszítették. Töredékeiket ma már legfőljebb csak a megszokás tartja fent, kötelező erejük alig van. Ez érthető is, hiszen dolgozó népünk a modern, racionális művelődés, társadalmi fejlődés, korszerű orvostudomány állandóan fokozódó hatására már kilépett a régi közösségi életnek és szemléletmódnak olykor magasztos, de általában naív és elavult világából: új, korunk szellemének megfelelő formákat keres. Ezek most vannak kialakulóban.

A nép régi, költői elemekkel, de babonákkal is gazdagon átszőtt hiedelemvilága jórészt már a múlté. A babonák fölött eljárt az idő, bár olykor elég váratlanul ma is felbukkannak. Jórészükből régi idők szorongásainak, kozmikus kiszolgáltatottságának maradványai, amikor még az emberiség másképpen gondolkozott, tudása kezdetlegesebb, lelkivilága gyermetegebb volt és így a jelenségek okait másban kereste, mint a mai iskolázott ember.

A babonák, rontó hiedelmek legrégibb szegedi forrása a boszorkánypörök (1728) vádanyaga. Ezeknek számos eleme öregek tudatában máig elevenen él, alkalmazásukra azonban már aligha kerül sor. A szegedi boszorkányok a kőpadon azt vallották, hogy a tisztai halakat, továbbá forró nyárban az esőt eladták a török-

nek, Szent György éjszakáján más földjén harmatot húztak, elvették a tehén hasznát és több effélét műveltek. A boszorkány szót egyébként szorongásból alig merték kimondani, helyette a *bűbájos, szépasszony* járta, *tudományuk, téteményeik* apró történetekké formált emlékezete máig él. Hitetlenkedve, de mégis szívesen hallgatják.

A gonoszűzésnek sajátos ősrégi módja a *ráolvasás, ráimádkozás*, amelyet egyes öregasszonyok ütokban máig gyakorolnak. Lélektani megértéséhez tudnunk kell, hogy a nyelvnek a néphit szerint bizonyos esetekben mágikus ereje van: a kimondott szó nem száll el nyomtalanul, a szóval kifejezett kívánság, átok teljessébe mehet, megfoghatnak. E felfogás szerint a betegség a gonosz műve, de ráolvasással, vagyis a gonosznál hatalmasabb szellemre való hivatkozással távozásra lehet kényszeríteni, ki lehet űzni a betegből és így meggyógyul.

Miután a tudományos gondolkodás eredményei népünk körében is mind nagyobb erővel hódítanak, e hiedelemvilág lényegében már elmúltnak tekinthető.

*

A *szegedi népszokások* legalkalmasabban az emberi élet *szükségeihez* (születés, házasság, halál), illetőleg az esztendő jeles napjaihoz fűződő hagyományok szerint tekinthetők át. Ezeknek a szokásoknak jelentékeny kollektív, közösségképző ereje volt. Egészen századunkig a nép fia készségesen beleilleszkedett abba a hagyományos rendbe, amelyet a tájszólás, paraszti erkölcs, szokásvilág minden parancsszónál mélyebben belevéselt a lelkébe.

Az emberi élet első nagy szüksége a *születés*. Ha a házasság gyermektelen marad, sokszor, különösen tanyán, inkább örökbe szoktak valakit fogadni, mert

— mint ilyenkor mondják — nem akarják kutyára hagyni a nevüket.

A gyerekágy régi szegedi neve *Boldogasszony ágya*, amelyet valamikor különös gonddal készítettek elő, nehogy a rontás, szemverés ártson az asszonynak és magzatának. A gyereket keresztelés előtt régebben *Nemtudomka* néven emlegették. A keresztelőről jövet a kicsit a földre szokták tenni, hogy az apa fölvegye. Ez a gyerek elismerésének ősrégi mozzanata, amely tudattalanul máig él. A keresztelői lakomának *csök*, a keresztelői ajándéknak *korozma* a szegedi neve.

Már a gyermek bölcsőjében következtetnek későbbi természetére, foglalkozására, házasságára, olykor a halálára is. Így ha a markát összeszorítja, fukar lesz. Ha álmos természetű, akkor nem él hosszú életet. Régebben különösen a szemveréstől, megcsudálástól féltették, éppen ezért az anya nem örült neki, ha magzatának szépségét, fejlettségét dicsérték. A becézgetés mellett *kis csúnya*, *fortelmes*, *rongy* névvel is illették, hogy ezzel a kicsinyléssel mintegy elhárítsák a gonoszok érdeklődését.

A szegedi gyermekek hagyományos játéakai, mondókái jórészt már feledésbe mentek. Gazdag, változatos gyűjteményük Kálmány műveiben található meg.

A fölserdült fiatalság ismerkedése, mulatsága régebben lakodalomban, tánchelyen, búcsún történt. Valamikor a legény a lányt tegezte, ez viszont magázta, sőt tanyán kendezte. Ha a mulatságon a lány azzal sérti meg valamelyik legényt, hogy nem megy el vele táncolni, akkor könnyen kiteszi magát máig napig is a *kitáncoltatás* szégyenének. Ez abban áll, hogy a megsértett legény valamelyik pajtása a lányt elhúzza ugyan táncolni, de nóta közepén hirtelen magára hagyja és felszólítja, hogy a mulatságból távozzék. Olykor az ajtóig táncoltatják, majd kipöndörítik, Effélékből a le-

gények között természetesen sokszor kerekedtek nagy verekedések.

✱

A második szükség a házasság: az élet forrása és beteljesedése. A szegedi nép is különös jelentéssel, a hagyományoknak és jelképeknek ezer szálával fonta körül minden mozzanatát. E hiedelmeknek és szokásoknak jelentős része — legalább is töredékekben — máig él.

A szegedi népet, mint általában a régi paraszttársadalmat az *endogámia* jellemezte, vagyis csak egymás között házasodott. Előkészítése régebben a szülők dolga volt, az érdekelt fiataloknak elvileg nemigen volt beleszólásuk. A lánykérés régebben vagy személyesen, vagy alkalmas rokonságbeli asszony: *küvetasszony*, más-képpen *gűgyű* útján történt, aki bizalmasan megtudakolta a lánynak és szüleinek szándékát. Érdekes dolog, hogy lánykérés idején a beleegyezést, vagy elutasítást lehetőleg már kezdetben szimbólikus jelekkel adják a kérő tudtára. Kímélni akarják emberi érzékenységét. Így a tanyákon, ahol a nagy távolságok miatt a fiatalok nem mindig ismerik egymást, ahol tehát az első benyomásnak döntő a jelentősége: két pohár bort töltenek. Az egyiket a kérő, a másikat a lány számára. Ha mindketten isznak belőle, akkor kölcsönösen tetszenek egymásnak. Ha az ivást elhárítják, vagy csak az egyik iszik, akkor a dologból nem lehet semmi. A történetek után mindkét fél tudja magát mihez tartani.

Ha a fiatalok megtetszettek egymásnak, akkor következhetik a *kézfogó* (eljegyzés): a fiatalok kezét adják, vagyis a házaséletre ígéretet tesznek egymásnak. Ilyenkor van a *jegyváltás*, más régi néven *beszönmzés* is, vagyis az eljegyzés külső kifejezése. A vőlegény a jegyűrűn kívül jegykést, jegypénzt ad a mátkájának, a

menyasszony viszont selyemből való jegykendőt. A jegykendőt a vőlegény mindig magával hordja és elviszi az esküvőre is. Az új asszony fejét evvel kötik be legelőször. A jegykendőt egyébként sokan máig megőrzik és karácsony estéjén évről évre az asztalra teszik. Ha a házbeliek közül valakinek fájdalma van, rákötik a fájó tagra. Régebben a kézfogótól az esküvőig a vőlegény nem fogott kezet senkivel sem. A jegygyűrűt is egészen eddig lehúzás nélkül kellett viselni.

Lakodalmat régebben csak újságkor, vagyis holdújuláskor ülték, hogy a hold módjára a fiatal pár is gyarapodjék. Régebben, amikor az egyházi tilalmak még elevenebben hatottak, csak a nagyfarsangon (vízkereszt és hamvazószerda között), a zöldfarsangon (húsvét és pünkösd között) és a kisfarsangon (új bortól Katalin napig) különösen hétfőn, szerdán és szombaton tartottak lakodalmat. A vendégeket a vőfély szokta meghívni.

A vőfély a parasztlakodalom ősi szertartásmestere. A környező falukban, tanyákon máig szerepel. Gondoskodik arról, hogy az esküvőn és lakodalomban a régi hagyományok, szokások a maguk csorbíthatlan épségében érvényesüljenek. Jelentésükkel már sokszor a násznép, sőt maga a vőfély sincs tisztában, mégis érzi, hogy ezeknek valamikor különös hivatásuk volt: a mátkapár oltalmára, jövőendő boldogulására szolgáltak, mert a kedvező körülmények elősegítésére, a rontó szándék megakadályozására irányultak. A vőfély a házasodásnak és lakodalomnak egyes mozzanatait a szegedi tájon is versezettel, rigmusokkal kíséri, amelyek nemcsak gyönyörködtetni akarnak, hanem a költészet ősi, gyakorlatibb hivatásának megfelelően máig érezhető varázsló céljaik is vannak. A vőfély az érdekelt személyeknek: vőlegénynek, menyasszonynak, örömszüléknek szószólója. Jelvénye a fölvirágzott bot, amely az élet fájának jelképe.

Lakodalmom előtt való este harangszó után kocsikon sokszor manapság is elmennek a menyasszony ágyáért, holmijaiért. Ezekért a vőlegény valami jelképcs összeget fizet.

Az esküvő napján a vőlegény násznépe ünnepélyes menetben, muzsikaszó kíséretében indul a menyasszonyért, hogy az esküvőre vezesse. A menyasszonyon ősi, mágikus hagyomány szerint általában minden ruhadarab új. Öltözetén egyetlen öltést sem szabad ejtenie, az öltözködésben sem szabad neki közreműködnie. Cipőjébe *Mária-húszast* tesznek, azaz olyan régi ezüst pénzt, amelyen Mária képe van: védje meg, ha menetközben rontásba lépne. Tápén úgy is védik, hogy amerre csak megfordul, elsóprík az utat, illetőleg a koszorús legények karddal hadonásznak előtte.

Amikor a menyasszony elkészül, a vőfély és a koszorúslányok a vőlegény és a násznagyok elé vezetik. A vőfély az ajtófelet pálcájával megkopogtatja, mire a násznép elcsöndesedik és kezdetét veszi a búcsúzkodás, amelyet a jelenlevő vendégsereg felállva, az embere pedig kalaplevéve hallgat végig. A vőfély elbúcsúztatja apjától, anyjától, testvéreitől, olykor keresztszüleitől és lánybarátaitól is. Utána megindulnak az esküvőre. A menetet a vőfély vezeti, akinek kezében tele palack van, a palack nyakán pedig díszes fonatos kalács.

Esküvő után a nászmenet dalolás közben érkezik meg a legényes házhoz. Olykor még ma is égő gyertyával fogadják, még ha nem is alkonyodik. A vőlegény és menyasszony a ház ajtajában kettészakít egy peracet, ami annyit jelent, hogy kenyerüket ezentúl már meg fogják osztani. Régebben körülvezették a házban: megkavarta, megkóstolta az ételt, söprűt nyomtak a kezébe, kisgyereket ültettek az ölébe. Célzatuk világos: legyen belőle jó gazdasszony és édesanya.

Most kezdődik meg a lakodalmi mulatság. A vendégek hozzák az ajándékot, amely rendesen használati

tárgy, gyakorlati célt szolgál (edény, bútor, háziesszköz stb.). Mindezzel a fiatalok kezdődő új életét akarják megkönnyíteni, de megnyilatkozik benne a parasztság közösségi szelleme, a kölcsönös segítség készsége is.

A menyasszony hazahozatala és a vacsora közötti időben egy nótá a lagzinézők. Ilyenkor a *lagzinézők* táncolnak egymással, de a lakodalmas nép is közéjük vegyül. A lagzinézőket egyébként kint a kapuban meg szokták kínálni borral és lagzikaláccsal, amelyet rendszeren rostában visznek ki hozzájuk. E szokás megértéséhez szükséges tudnunk, hogy az esküvő, illetőleg lakodalom régebben nem egyéni ügy, hanem közösségi esemény is volt és mindenkinek joga volt benne részt venni. Egyik-másik hivatlan vendég a lagzinézők nótája után vacsorára is bennmarad. Az ilyen eltúrt vendégnek *szűrös* a neve.

Amikor régebben a petróleumlámpát meggyújtották, égve hagyták mindaddig, amíg csak magától ki nem aludt. Ez arra célzott, hogy a fiatalok életének világát se fojtsa el erőszakos halál. Lassan elkövetkezik a vacsora, az ünnepi lakoma, a násznép együttese. A vőlegény fején régebben végig fennmaradt a kalap, hogy férji tekintélyét a jövőben ezzel is biztosítsa. A menyasszonyt ilyenkor igyekeznek megráfálni: lyukas kanalat, fából, nádból faragott kést adnak neki. Készítik, hogy sokat egyék. Tudnivaló, hogy a kövérség a néphit szerint égi ajándék, egyben a család virágzásának jele. A vacsora szegedi étrendjéhez régebben elmaradhatatlanul hozzátartozott a köleskása. A kása legősibb ételeink közé tartozik, apró szemeivel, bőségével a szaporaságra is utal. Amikor a búzakenyér lett mindennapi eledelünk, akkor a kása bizonyos tisztes színezetet nyert és a hagyományos, nagy emberi alkalmakhoz fűződő lakomák kultikus jellegű fogása lett. A kásától szedte vacsora idején a szakácsné állítólagos égési sebei miatt bekötözött kezekkel a kásapénzt. Egy

hosszú fakanállal sorra bökdöste a vendégeket, amíg nem vetettek neki egy kis pénzt. Vacsora közben a vőfély a paradicsomi házasságszerzésről, az ószövetség jámbor frigyeiről, különösen Ábrahám és Sára szerelméről, továbbá az asszonyi kötelességekről szól. Tápén ilyenkor el szokták énekelni a kánai mennyegző történetét is.

A vacsora után kezdetét veszi az igazi mulatság, a tánc. A lakodalom fiatalok és idősebb nemzedékek együttes mulatsága, inkább a magyar táncokat járják benne. Tánc közben meg-megállnak annyi időre, hogy megigyanak egy-egy pohár bort, de ezt sohasem kezdeményezheti a táncosné, csak a táncos. Néha egyik-másik öregember magányos férfitáncára is sor kerül. Dalolni is sokat szoktak. Nótaközökben a fiatalok: legények, lányok, ifjú házasok külön asztalhoz szoktak telepedni, mindenki a maga párjával. Itt dalolnak kórusban, zene kíséret nélkül.

Ejféli körül a menyasszony fejéről leveszik a fátyolt és koszorút. Majd bekötik a fejét és a vőfély bevezeti a násznagy elé. Régebben ilyenkor vette kezdetét a *sörtánc*. Ez abból állott, hogy a vőfély felszólítására ura nemzetségének férfitagjai sorba megtáncoltatták az új asszonyt. Ezzel jelképesen befogadták a maguk családi közösségébe. Ezután, illetőleg újabban ehelyett következik a *menyasszony tánc*. A násznagy két egymásra helyezett cseréptányért *tart* a kezében, ezeket hangoztatva: *eladó az új asszony, eladó az új asszony!* Aki meg akarja venni, azaz táncolni szeretne vele, pénzt vet az alsó tányérba. A násznagy ilyenkor ugyanis felemeli a borítékul szolgáló tányért. Amikor az új asszonynak már nemigen akad vevője, akkor az új ember nagyobb pénzösszeget hajítván a tányérba, kiragadja a lakodalmas nép közül.

Hajnaltól látogatók jönnek a lányos háztól. Ez a *kárlátó*, szegediesen *kálátó*. Megvendégelik őket, majd hosszú táncra perdülnek, azután eltávoznak.

Reggel felé az új asszony régebben megmosdatta és megfésülte nagy nevetség közben a lakodalom férfi-vendégeit, hogy frissebbek legyenek. Fáradtságáért pénz-ajándék járt.

A lakodalom ma már egy napra korlátozódott, régebben két napig is eltartott. A jelesebb vendégeket hazaszokták muzsikálni. Ugy történt, hogy a vendég és családja ment elől, utána a lakodalom jókedvű legényserege dalolt és táncolta végig az utat, megforgatva a szembejövő vagy kicsődülő fehérnepeket. A menetet a muzsikások zárták be. A vendég házának udvarán egy kis tánc, áldomás következett. Visszatérve a lakodalmas házba, más vendég hazakísérésére került sor.

A lakodalom után valamikor az újasszony hét napig nem mehetett ki új hajlékából. Mint mondták azért, hogy megszokják, az eredeti képzet szerint: meg ne rontsák. Ilyenkor kerül sor az *újasszony pohara* megülésére, amikor a legközelebbi hozzátartozók szoktak összejönni csendes, meghitt vendégségre. Az újasszony tele pohárral sorba kínálja a megjelenteket. Ezek aztán felköszöntik, hogy kezdődő élete boldog legyen.

A házassággal lezajlik az élet első szakasza, a készület ideje. Most következik az emberi hivatásnak betöltése a család és munka alkotásaiban.

*

A harmadik emberi szükség a *halál*. A hozzáfűződő hagyományok jórészét már az idő eltüntette.

A halálnak a régi szegedi néphit szerint is előjelei vannak. Ha a kutya nagy gödrröt kapar és szűköl, ha a tyúk kukorékol, ha fehér galamb repül át a házon, ha valakinek álmában kiesik a foga, vagy kenyeret süt, vagy meszel, akkor biztosan meg fog halni a családból valaki. Ha új házba költöznek, a házastársak közül hamarosan meghal valamelyik. Ennek elkerülése végett

közvetlenül a házbalépés előtt kakast, vagy macskát dobnak be a szobába. Amikor beköszöntött valamelyik családtag halála, az ablakot kinyitották, hogy a lélek szabadon szárnyalhasson. A gazda halálát a környéken itt-ott még ma is megjelentik a jószágoknak is, a gyász jeléül a lovakat szabadon eresztik. Közben megállítják az órát, a tükröt letakarják, a tüzet kioltják.

A halottat régebben mindennel ellátták, amit földi életében magával hordott. Végső rendelkezéseit teljesíteni szokták, adósságait kifizették, mert féltek, hogy *hazajár*, azaz kísértetként megjelenik. Amíg a halottat a háznál ravatalozták fel, szokásban volt a virrasztás: a rokonság, szomszédság féléjszakán át a koporsó mellett tartózkodott. A temetés a háztól a temetőig régebben ünnepélyes menetben történt. Utána a halotti tor következett. A halottas házhoz visszatérő gyászoló népet az udvaron mosdóvíz, törülköző várta. Mindenki megmosta a kezét, még a kisgyerekek is, hogy — mint hitték — sárgaságba ne essenek. Nyáron az udvaron, télen pedig bent a házban megterítették az asztalt, amelyre rendesen kenyér, túró és bor került, tehát amihez nem kellett tüzet gyújtani.

Sajátos, századunkra már kihalt szokás volt a *halottas tánc*, amely abban a hiedelemben gyökerezett, hogy a házasulandó sorba serdült halottat ki kell házasítani, el kell lakni a menyegzőjét, mert ehhez joga van. A tánc régebben már az ifjú halott sírjánál elkezdődött. Később a papság ostromozó szavaira táncukat a temető kapujánál, de még a temetőn belül járták el, majd odahaza ellakták a lakodalmat.

*

A természet örök körforgásában, tavaszi újulásában és őszi pusztulásában, nyári gazdagságában és téli álmában az *esztendő* a legkisebb egység. Az esztendő pa-

faszti élményében, a jeles napok szegedi hagyományai-
ban éppen a természettel való meghitt kapcsolai tűnik
főleginkább. A parasztelel és munka sikere jórészt a
természettől, időjárástól függ. A jeles napokhoz fűződő
szokások, hiedelmek és szertartások biztosítani akarják
tehát a föld termését, a jószág egészségét és szaporodá-
sát, végső fokon a család boldogulását és jövőjét, to-
vábbá el akarják hárítani az ártalmat, rontó szándékot.
Ez a mi szemünkben már gyermeknek tetsző világkép
elmúlóban van, de egyes mozzanatai még fölviillannak.

A nép érzése szerint az esztendő a téli időszakkal kez-
dődik, és jórészt bent a házban, a család hajlékában
telik el. Téli népszokásainkban a pihenés mellett az
erőgyűjtés, előkészület célzata a legerősebb.

Luca napja (dec. 13) a Gergely-féle naptárreform
előtt az esztendő legrövidebb napja volt. Ez a népnél,
amely a természeti jelenségeket és változásokat számon-
tartja, igen jelentős esemény. A téli napfordulat, amely
eszerint az újesztendő kezdete is, áldásos és ártalmas
lehet egyaránt. Ezen a napon nem szabad a házból
semmit sem kiadni, mert ha bűbájosok kezébe jut, va-
rázslattukkal megronthatják az egész családot, háztájé-
kot és jószágokat. Máig emlegetik a lucaszéket, amelyet
most kezdtek készíteni és amelyről az éjféli misén föl
lehetett ismerni a bűbájosokat. Luca estéjén szokták
csíráztatni kis tányérban a lucabúzáat is, amely meleg
helyen tartva, karácsonyra ki szokott zöldülni.

Az ádventi, karácsonyelőtti betlehemezés, kántálás
hagyományai már teljesen elmúlóban vannak.

Karácsony estéjén állítják fel a *karácsonyfát*, amely
népünk körében az utolsó félszázadban vált egyete-
messé. Azelőtt a gyermekek *karácsonyi bárányt* kaptak
ajándékba. Szikes földből formálták, báránygyapjút ra-
gasztottak rá. Vékony fácskából, vagy gyufából volt a
lába, borsból a szeme. Karácsony estéjén az ablakba
rakták.

Aprószentek napján (dec. 26) a környéken még manapság is előfordul az *ódéricsolás*. Fiúgyerekek, legények járnak házról-házra és fűzfavesszővel megvergetik a kicsinyeket, lányokat, menyecskéket, hogy a következő esztendőben frissek, egészségesek legyenek. Ez a szokás is az évkezdet mágikus hagyományköréhez tartozik: a betegség és ártalom szellemét akarják megfélemlíteni, hogy a gyerekek akadálytalanul nőjenek, a lányok férjhez menjenek, a menyecskék pedig szülőanyák legyenek.

Újév napjával kapcsolatban máig eleven hiedelem, hogy a nap eseményei mintegy előre jelzik, összesűrítik az egész új esztendő lefolyását. Ezért korán kelnek, hogy lusták ne legyenek. Egymás iránt megértők és elnézők, hogy békességben élhessenek. Egész kenyér kerül az asztalra, hogy inséget ne lássanak. Az újév napján született gyerekből nagy úr lesz.

Számöntartják ezen a napon az időjárást is, hiszen nem közömbös, hogy az új esztendőben milyen idő fog szolgálni. Amilyen idő van ezen a napon, a néphit szerint általában olyan időjárás fogja jellemezni az egész esztendőt. Egyes napok időjárásából különben az egész esztendő folyamán következtetnek a későbbi időre. Ilyen *időjárési regulák* fűződnek egyebek között még Luca, Vince, Pál fordulása, Gyertyaszentelő, Üszögös Szent Péter, Mátyás, Gergely, Fagyosszentek, Medárd, Illés, Jakab kalendáriumi napokhoz. Az időjárás kifürkészése népünknek igazán fontos érdeke. E regulákban egyébként hosszú évszázadok időjárási tapasztalata kristályosodott ki.

A farsang régebben a lakodalom, bál, céhlakozás időszaka volt. A jókedv, bohóskodás a farsang három utolsó napján, öregek ajkán *húshagyó* idején ért el a tetőpontjára. A múlt század elején még megvolt a *télkihordás*. Egy vénasszonnyá formált rongyvázat levittek a Tisza partjára és ott vagy meggyújtották, vagy csak

belelőkték a vízbe. Szokás volt az is, hogy a Tisza szélén nagy hóembereket raktak, amikor a Város utcáin meghordozott és a Tisza partján meggyújtott bábót beledobták a folyóba, akkor ezeket a hóembereket vidám kiabálással utána lökték. Hamvázószerdán még századunk elején is szokásos volt a *tőkehúzás*. Bekormozott arcú, női ruhába, vagy egyéb maskarába öltözött, olykor lakodalmi menetet parodizáló legények vonultak fel Alsó- és Felsőváros utcáin. Kezükben rossz bográcsot kongattak, mások pedig söprűt szorongattak, amellyel megveregették az útjukba kerülő, ajtóban álldogáló fiatal fehérnépeket és gyerekeket, a bogrács-kormával pedig bemaszatolták őket. Egyesek kötélre kötött fatuskót húztak maguk után és kiáltoztak: *íjjujú, vén ju, kimaradtam a farsangbú!* A tuskót végül tréfából olyan ház bejáratához húzták, ahol férjhez nem ment lányok voltak. Sövényházán a maskarás legények még a közelmúltban is a tuskót kocsi után kötötték. Ők maguk kocsira ültek, úgy járták be a falu széles határát. Közben a magukkal vitt kis hordó bort nótaszóval megivogatták.

A farsang és bőjt jelképes küzdelmének, a *Konc vajda* és *Cibere vajda* Brueghel híres képéről is ismert párviadalának, amely a régi karneváloknak egyik jellegzetes, hazánkban sem ismeretlen mozzanata volt, ma már csak az emlékezete maradt fenn. Alsóvároson emlegetik a nagybőjt kezdetén, hogy a Ciböre vajda legyőzte a Konc vajdát. Padén az éhes gyerekeknek bőjt elején azt mondják, hogy Konc vajda elvitte az enni-valót.

A természet tavaszi újjászületése az embert is hasonló jellegű tisztálkodásra indítja. Így a nagypénteki mosakodás is még ősrégi pogánykori hagyományokban gyökerezik. A múlt században hajnal idején régen a Tiszára szoktak lemenni mosakodni, a lovakat megúsztatni. A beteg gyerekeket is lemosták, hogy így a baj

hitük szerint múlték el róluk. Ez ma már csak csökevényekben él: a reggeli mosdást odahaza, de odakint a kútnál kell elvégezni. Alsóvároson napkelte előtt a gazdasszony a ház összes helyiségeit még nemrég is kisöpörte, a férgeket jelképező szemetet kivitte az utcára és a kocsinyomon túl öntötte ki. Valamikor a fiatal gazdasszony kora hajnalban anyaszült meztelen körülfutotta az egész tanyát, hogy ezzel minden ártalmat távoltartson.

A tavaszi tisztálkodás, megújulás ősi szokásanyagához tartozik még húsvéthétfőn a *locsolkodás* is, vagyis a lányok, menyecskék megöntözése. Eredeti célzata szerint az asszonyi termékenység elővarázsolására irányult. Valamikor már kora hajnalban elkezdték a bandákba verődött legények az összes ismerős lányosházak fölkeresését. Ez manapság a délelőtti órákban történik. Kétlovas kocsin, újabban a városban fiákeren dalolva mennek; amelyet a lóval együtt sokszor fel is virágoznak. Régebben a lányokat a kútnál egész vödör vízzel leöntötték, de még ma is kapnak a szemük közé egy-egy kancsó vizet.

Szent György napja (ápr. 24) máig a legjelesebb napok közé tartozik. A néphit innen számítja az igazi tavaszkezdetet, a jóidő állandósulását. A szegedi gyermekmondóka szerint *süss föl nap, Szent György-nap, kertünk alatt egy kis bárány majd mögfagy. Terítsd le a köpönyegöd, adjon Isten jó meleget.*

Valamikor ezen a napon szegődtek el a pásztorok, béresek új helyükre. Most hajtották ki különös szertartások között a jószágot először a mezőre, járásra.

Szent György éjszakája régebben számos bájoló tétéménynek volt időpontja. Már a boszorkánypörök megemlékeznek a harmatszedésről, amelyet öregek máig emlegetnek. Ennek lényeges mozzanata, hogy a búbajos más földjén fehér lepedővel végighúzza a harmatot és ezzel a termékenységet magának szerzi meg. A lepe-

dőt odahaza kicsavarja és a levéllel megitatja a maga tehenét, vagy kenyérdagasztásnál használja föl. Jellemző, hogy a harmat már az őszi övezetben az égi áldásnak, tehát a termékenységnek jelképe.

Május elsejének megüleséről első adataink a múlt századból valók. Egy újsághír (1866) szerint »Szegeden, hol a májust még mindig a régi szokás szerint szokták megünnepelni, ismét láthatók voltak a zöld ágak a házak ablakai előtt. Hajnali zene ébresztette föl a lakosokat álmukból. A lakosság egy része jókora reggel sietett a népkertbe, Újszegedre«. Később a szervezett munkásság is a hagyomány erejénél fogva Újszegeden szokott ünnepelni.

A *májusfa* állítása inkább még a céhesség korában virágzott, de a század elején is néha előfordult. Előző este szalagokkal és virágbokrétával ékesítve a legények az eladó lányok ablakai előtt állították föl.

A *piros pünkösdi* napja szintén a jellegzetes tavaszi ünnepek közé tartozik. A múlt században még általános volt apraja-nagyja között a Tiszában való fürdés. A lányok szóltanul tették meg útjukat, hogy ne fogjon rajtuk semmiféle igézés. Fürdés után a fűzek lombjai alatt fészülködtek meg, hogy hosszú legyen a hajuk.

Püskösd hajnalán Szeged népe zöld ággal, főleg bodzával ékesíti fel a házatáját, különösen a kerítést, ablakot, régebben a vízimalmokat, hajókat is.

A pünkösdi legszebb dicsérete a *pünkösdlés*, amely napjainkban már csak Tápén és elvétve a tanyákon él, de a század elején még Alsóvároson is ismerték. Először Dugonics említi. Kodály Zoltán gyönyörű kórusa, a Pünkösdlő ebből a szegedi hagyományból merít.

Szent Iván napja (jún. 24) a nyári napfordulat időpontja. Előestéjén még a század elején is gyerekek jártak nagy seregben Alsóváros utcáit, ajkukon ezekkel a szavakkal: *Hintsek kendtök almát, ha nem: pedig hajmát!* A házbeliek, anélkül, hogy megtekintésükre

kijöttek volna, a kerítésen keresztül vagy szentiványi almát, egyéb gyümölcsöt, vagy pedig aprópénzt szórtak ki nekik.

Öregek máig emlegetik a *Szent Iván tüzét* is, amely azonban már nem élő hagyomány. Szent Iván estéjén magas helyre, így töltésre, dombra tüzet raktak és átugráltak rajta. Közben almát, cseresznyét, meggyet dobáltak bele. Ugy vélték, hogy aki a tüzet átugorja, egészséges marad, a legény megnősül, a lány férjhez megy. A jószágot is olykor áthajtották rajta.

Szent Dömötör (okt. 26) a régi szegedi juhászok ünnepe, egyben az ősi palánki Dömötör-templomnak búcsúja. A tanyai pásztorok még a múlt század elején is zászló alatt vonultak a búcsúra. A zászlóvivő után jöttek a tanyai kapitányok, öreg gazdák. Utánuk felbokrétázott juhászlegények terelgették az ajándék fehér bárányokat. A menyecskék ropogósra sült fontos kalácsot és szőlőt hoztak. Az egyházi szertartás után a plébános átvette a juhászok ajándékát. A búcsúebéden felszolgált bürgepaprikást a juhászok ott főzték maguk a templom udvarán. A túrós lepényről, rétesről, bélesről a juhásznék, a borról pedig a borbírák gondoskodtak. Az ebéden ott voltak a város vezető emberei is. Az ételeket menyecskék és lányok szolgálták fel, akiket a juhászlegények dudaszóval kísérték a konyhától az ebéd színhelyéig. Ebédután dudaszó mellett táncra perdült mindenki, olykor még a papság is.

A szegedi jeles napok bemutatásában nem törekedhettünk teljességre, csak egyes, a szegedi népelet változatosságából kiragadott, jellegzetes mozzanatokra. Tartalmuk, jelentőségük, közösségi erejük napjaink nagy átalakulása következtében aláhanyatlott, részben átalakult ugyan, de emlékezetük még elég eleven.

*

Meg kell jegyeznünk, hogy az itt bemutatott néprajzi kép részben már a félmúlté. A két világháború, századunk nagy társadalmi és gazdasági forradalmi, továbbá a civilizáció terjedése következtében meginduló nagy kiegyenlítődés a hagyománynak részben el is avult megjelenési formáiból sokat elsöpört, de a mai meglett szegedi nemzedékek gyermekkori emlékei között megbújva, ünneplő gesztusokban előcsillanva, sőt szokatlan körülmények között — így a háborút követő gazdasági nehézségek idején — rövid időre felújulva máig él. A hagyomány már nem töretlen ugyan, de még sokszor érvényesül. A szögedi tájszólás társadalmi egyetemessége, a kertészkedő hajlandóság, a régi szegedi népi iparágaknak (paprika, szalámi, fa- és bőripar, kés, papucs) nagyüzemi, korszerű keretekben való továbbélése, ételkultúra, a népköltészet és népi tánc hódítása az ipari munkásság, városiasodó rétegek körében, a hagyományvilág számos eleme (ünnepi, lakodalmi szokások) jellemzi Szeged most bontakozó új társadalmát is, amely a maga mai életét élve és kötelességcit teljesítve, nem feledkezik meg a szegedi emberség tisztaságáról sem.

IRODALOM

Ebben a kis összefoglaló, szélesebb köröknek szánt munkában elsősorban a magam több, mint három évtizedes vizsgálataira, tapasztalataira, de gyermekkori élményeimre is támaszkodtam. Felhasználtam régebbi dolgozataim eredményeit is. Merítettem természetesen a szegedi népeletre vonatkozó egyéb művekből is, különösen akkor, ha régebben kihalt jelenségeket örökítettem meg. Olykor szegedi szépírók (Dugonics, Tömörkény, Cserzy) megfigyeléseit is idéztem.

A következő irodalom nem tarthat teljességre számot, csak a fontosabb, illetőleg újabb feldolgozásokat sorolja föl. Egyébként a Szegedi Szótár részletes forrásanyagából kedve szerint válogathat az érdeklődő.

Barta István: Kossuth alföldi toborzó körútja 1848 őszén. Budapest, 1953.

Bálint Sándor: Szegedi Szótár. I—II. Budapest, 1957.

Bálint Sándor: Szeged. Városkép és művészet (kézirat, sajtó alatt).

Dugonics András: Példabeszédek és jeles mondások. I—II. Szeged, 1820.

Herman Ottó: A magyar halászat könyve. I—II. Budapest, 1887.

Kálmány Lajos: Szeged népe I—III. Arad—Szeged, 1881, 1882, 1891.

Kálmány Lajos: Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya. Budapest, 1885.

Kálmány Lajos: Világunk alakulásai nyelvahagyományainkban. Szeged, 1893.

Kálmány Lajos: Hagyományok. I—II. Vác, Szeged, 1914.

Kálmány Lajos: Népköltészeti Hagyatéka. I—II. Budapest, 1952, 1954.

Kovács János: Szegedi emlékek. Szeged, 1895.

Kovács János: Szeged és népe. Szeged, 1901.

Kovács István: Egy szegény pórfiú önéletrajza. Szeged, 1885. Kézirat.

Lakatos Károly: A pákász, vagy nádlaei. Néprajzi Múzeum Értesítője. 1912.

Ökrös László: A szőregi tökciturások. Alföldi Tudományos Gyűjtemény. Szeged, 1948.

Reizner János: Szeged és Délmagyarország. Szeged, 1894.

Reizner János: Szeged története. I—IV. Szeged, 1900.

T A R T A L O M.

Bevezetés	3
A szegedi népelet múltja	5
Vízi élet	9
Pásztorélet, állattenyésztés	21
Mezőgazdasági élet	24
Település, lakás	32
Táplálkozás	43
Népvisélet	48
Népnyelv, népköltészet	54
Hagyományvilág	63
Irodalom	81

Antikv. ára 4.-~~1~~

XA 66629

rd. l. EGY

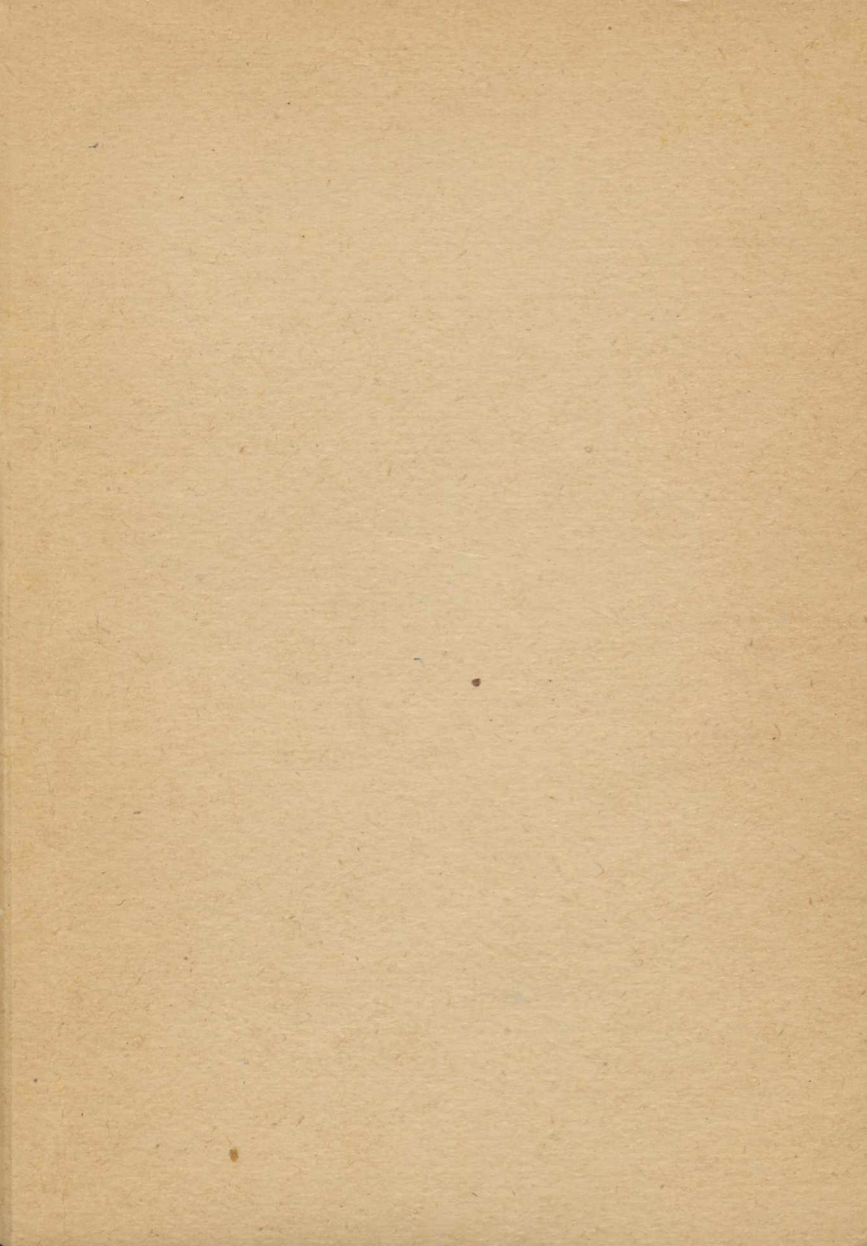
Kiadásért felelős az Idegenforgalmi Hivatal vezetője

Megjelent 5000 példányban

Szegedi Nyomda V. 58-3774

F. v.: Vincze György

Autókv. ára 40 Ft

Ára: 6.50 Ft

4

